

Amrywiaeth Crefydd a Chred

Canllawiau a phhecyn adnoddau ar
gyfer ysgolion cynradd yng
Nghymru a Lloegr

Peter Hemming
Elena Hailwood
Connor Stokes

School of
Social Sciences

Ysgol y Gwyddorau
Cymdeithasol

Amrywiaeth Crefydd a Chred

Canllawiau a phhecyn adnoddau ar
gyfer ysgolion cynradd yng
Nghymru a Lloegr

Peter Hemming
Elena Hailwood
Connor Stokes

*Ysgol y Gwyddorau Cymdeithasol
Prifysgol Caerdydd
Rhodfa'r Brenin Edward VII
Caerdydd
CF10 3WT*

ISBN: 978-1-908469-17-5

© 2018 P. Hemming, E. Hailwood ac C. Stokes

School of
Social Sciences
Ysgol y Gwyddorau
Cymdeithasol

Cynnwys

	Tudalen
1. Cyflwyniad	5
2. Cyd-destun Polisi	6
2.1. Deddfwriaeth Cydraddoldeb	
2.2. Fframweithiau Cwricwlwm	
2.3. Fframweithiau Arolygu	
3. Canllawiau i Ysgolion	12
3.1. Datblygu Ymagwedd Ysgol Gyfan	12
3.1.1.1. Polisiâu Ysgol	
3.1.1.2. Ethos yr Ysgol a Chyfleu Gwerthoedd	
3.1.1.3. Cymorth a Hyfforddiant Athrawon	
3.1.1.4. Ymgysylltu â Disgyblion	
3.2. Cysylltiadau Rhyng-ffydd Cadarnhaol	18
3.2.1.1. Mynd i'r Afael ag Anoddefgarwch a Gwahanu Crefyddol	
3.2.1.2. Hwyluso Cysylltiad a Meithrin Cydlynid	
3.2.1.3. Datblygu Rhyngweithiadau o fewn yr Ysgol	
3.2.1.4. Meithrin Cysylltiadau â'r Gymuned	
3.2.1.5. Creu Pontydd Rhwng Ysgolion	
3.3. Addysg Grefyddol o Ansawdd Da	24
3.3.1.1. Addysg Grefyddol Aml-ffydd	
3.3.1.2. Cyffredinedd, Amrywiaeth a Newid	
3.4. Gwasanaethau ac Addoli ar y Cyd Cynhwysol	31

3.4.1.1.	Cynnwys neu Eithrio?	
3.4.1.2.	Creu Awyrgylch o Gynwysoldeb	
3.5.	Darparu ar gyfer Anghenion Crefyddol	33
3.5.1.1.	Anghenion Gweddïo ac Ysbrydol	
3.5.1.2.	Bwyd ac Ymprydio	
3.5.1.3.	Anghenion Dillad a Gwisg	
3.6.	Gwyliau a Dathliadau Crefyddol	38
3.6.1.1.	Y Nadolig, Y Pasg a'r Cynhaeaf	
3.6.1.2.	Gwyliau Crefyddol Lleiafrifol	
3.6.1.3.	Dathlu Amrywiaeth	
3.7.	Rhieni a'r Gymuned Ehangach	41
3.7.1.1.	Ymgysylltu â Chymunedau Lleiafrifol	
4.	Enghreifftiau o Arddangosfeydd	44
5.	Adnoddau i Athrawon	48
5.1.	Dogfennau Canllaw Swyddogol	
5.2.	Adnoddau Rhad ac am Ddim y Cwricwlwm	
5.3.	Adnoddau Masnachol y Cwricwlwm	
5.4.	Llyfrau Defnyddiol ar gyfer Ysgolion	
5.5.	Meysydd Llafur Addysg Grefyddol y Cytunwyd Arnynt yn Lleol	
5.6.	Rhestrï Sefydliadau Addysgol	
5.7.	Rhestrï Sefydliadau Eraill	
6.	Cyfeiriadau	55
7.	Cydnabyddiaethau	61

1. Cyflwyniad

Yn y blynyddoedd diwethaf, mae amrywiaeth crefydd a chred wedi cael ei chydabod yn gynyddol mewn trafodaethau ar bolisi cymdeithasol ac addysgol, fel cangen o wahaniaeth cymdeithasol ar wahân i ethnigrwydd a diwylliant, sy'n haeddu sylw yn ei rhinwedd ei hun. Fodd bynnag, nid yw ysgolion cynradd yng Nghymru a Lloegr bob amser wedi cael mynediad hawdd at ganllawiau clir ynglŷn â sut i ymdrin â'r maes hwn. Yr oedd yn ymddangos i ni fod angen dod â fframweithiau polisi, ymchwil academaidd ac arfer da perthnasol ynghyd mewn un ddogfen, a fyddai'n cynnig gwybodaeth am adnoddau defnyddiol yn y maes hefyd. Dyma yw nod *Amrywiaeth Crefydd a Chred: Canllawiau a phecyn adnoddau ar gyfer ysgolion cynradd yng Nghymru a Lloegr*.

Mae'r canllawiau a'r pecyn adnoddau yn rhan o brosiect cyfnewid gwybodaeth, effaith ac ymgysylltu ehangach sydd â'r nod o adeiladu ar ymchwil Dr Peter Hemming, sydd wedi archwilio rôl addysg grefyddol mewn ysgolion cynradd mewn cyd-destunau gwledig a threfol (Hemming 2015, Hemming 2018). Hyd yma, mae prosiect wedi cynnwys seminar a gweithdy ym Mhrifysgol Caerdydd ym mis Mawrth 2017 ar gyfer ymchwilwyr, gweithwyr addysgu proffesiynol a sefydliadau addysgol. Denodd y digwyddiad dros 30 o fynychwyr, a gymerodd ran mewn cyflwyniadau a thrafodaethau am ymchwil ac arfer da ym maes amrywiaeth crefydd a chred, ac roedd yn cyd-fynd ag ymgynghoriad ehangach drwy'r e-bost ag arbenigwyr a chyrrff addysgol perthnasol. Roedd y gweithgareddau hyn yn bwysig ar gyfer llywio'r canllawiau ar arfer da, sy'n llunio rhan sylweddol o'r ddogfen hon.

Mae'r pecyn yn dechrau gydag adran ar y cyd-destunau polisi a fframweithiau amrywiol sy'n llywio ein ffocws ar amrywiaeth crefydd a chred mewn ysgolion cynradd. Nesaf, mae'n cynnwys adrannau sylweddol gyda chanllawiau i ysgolion, yn manteisio ar ymchwil ac arfer da, ar sut i ymdrin â'r maes hwn ym mywyd yr ysgol o ddydd i ddydd. Yn dilyn hyn, rydym wedi cynnwys adran yn rhestru amrywiaeth o adnoddau a all, gobeithio, fod yn ddefnyddiol wrth archwilio'r maes hwn ymhellach. Yn olaf, mae'r pecyn yn cynnwys adrannau sy'n rhestru cyfeiriadau at ffynonellau academaidd a pholisi sydd wedi'u dyfynnu, yn ogystal â chydabod yr unigolion y

mae eu syniadau wedi cyfrannu at y pecyn, gan gynnwys y rhai a fynychodd y seminar a'r gweithdy gwreiddiol, a'r ymgynghoriad ehangach drwy'r e-bost.

2. Cyd-destun Polisi

Mae cymdeithas Cymru a Lloegr wedi datblygu'n gynyddol amrywiol o safbwynt crefyddol ers troad yr 21ain ganrif. Dengys data'r Swyddfa Ystadegau Gwladol (2015) fod nifer y bobl sy'n galw eu hunain yn Gristnogion wedi gostwng yn sylweddol yn y cyfnod rhwng cyfrifiadau 2001 a 2011, ond bu cynnydd amlwg yn nifer y rhai sy'n dewis disgrifio'u hunain yn bobl heb grefydd, a bu cynnydd llai, ond amlwg serch hynny, yn nifer yr ymatebwyr a ddywedodd eu bod yn Fwslimiaid neu o gefndiroedd ffydd lleiafrifol eraill (gweler Ffigur 1). Felly, mae llawer o ysgolion cynradd yn sylwi eu bod yn darparu ar gyfer mwy o amrywiaeth o grefydd a chred ymhlith eu disgyblion nag yn y gorffennol. Mae'r datblygiad hwn wedi effeithio ar ysgolion o bob math, gan gynnwys ysgolion eglwys, sydd wedi dod yn fwyfwy poblogaidd ymysg teuluoedd o gefndiroedd crefyddol lleiafrifol (Coughlin 2016, Turner 2017). Er enghraifft, mae ymchwil wedi dangos bod rhieni Mwslimaidd yn aml yn ffafrio ysgolion eglwys yn hytrach nag ysgolion cymunedol oherwydd y gwerth a roddant ar grefydd (Scourfield *et al.* 2013).

	2001	2011
Cristion	72%	59%
Dim crefydd	15%	25%
Mwslim	3%	5%
Crefydd Arall	3%	4%
Heb ei Ddatgan	8%	7%

Ffigur 1: Ffigurau'r Cyfrifiad, y Swyddfa Ystadegau Gwladol

Mae adran hon y canllawiau a'r pecyn adnoddau yn cyflwyno crynodeb o'r prif ddylanwadau polisi sydd, gyda'i gilydd, yn darparu sail resymegol ar gyfer ein ffocws ar amrywiaeth crefydd a chred mewn addysg gynradd. Mae'r adran yn dechrau

gydag amlinelliad o'r prif fframweithiau cyfreithiol sy'n ymwneud â statws crefydd a chred mewn ysgolion. Yna, mae'n mynd ymlaen i ystyried beth sydd gan amrywiol fframweithiau cwricwlwm ac arolygu Cymru a Lloegr i'w ddweud am bwysigrwydd gwerthfawrogi amrywiaeth crefydd a chred yng nghyd-destun ysgolion cynradd.

2.1 Deddfwriaeth Cydraddoldeb

Mae *Deddf Cydraddoldeb 2010* yn berthnasol ledled Prydain Fawr a'i nod yw amddiffyn unigolion rhag dioddef gwahaniaethu mewn addysg, gwaith ac chymdeithas yn ehangach. Enwir crefydd a chred yn un o'r naw nodwedd warchoddedig, ochr yn ochr ag oedran, anabledd, ailbennu rhywedd, priodas/partneriaeth sifil, hil, rhyw a chyfeiriadedd rhywiol. Mae'r Ddeddf Cydraddoldeb yn diffinio crefydd a chred fel a ganlyn:

(1) Mae Crefydd yn golygu unrhyw grefydd ac mae cyfeiriad at grefydd yn cynnwys cyfeiriad at ddiffyg crefydd.

(2) Mae Cred yn golygu unrhyw gred grefyddol neu athronyddol ac mae cyfeiriad at gred yn cynnwys cyfeiriad at ddiffyg cred.

(Deddf Cydraddoldeb 2010, a.10)

Mae'r ddeddfwriaeth yn berthnasol i'r rhan fwyaf o ysgolion ym meysydd derbyn disgyblion, darparu addysg i ddisgyblion, aflonyddu disgyblion a gwahardd disgyblion. Mae hyn yn golygu na chaiff ysgolion wahaniaethu yn erbyn disgyblion ar sail unrhyw un o'r nodweddion gwarchoddedig (ac eithrio oedran a phriodas/partneriaeth sifil) ac mae hyn yn cynnwys crefydd a chred. Fodd bynnag, nid yw'r ddeddfwriaeth yn ei chyfanrwydd yn cwmpasu unrhyw beth sy'n gysylltiedig â chynnwys y cwricwlwm.

Yn achos nodwedd warchoddedig crefydd a chred, nid yw'r ddeddfwriaeth yn berthnasol i wahaniaethu mewn addoli ar y cyd neu ddefodau crefyddol. Hefyd, mae ysgolion sydd â chymeriad crefyddol wedi'u heithrio'n ehangach o'r ddeddfwriaeth o ran gwahaniaethu ar sail crefydd a chred (er enghraifft o ran derbyn disgyblion neu

ddarparu addysg i ddisgyblion), ond nid mewn perthynas ag aflonyddu ac erlid disgyblion.

2.2 Fframweithiau Cwricwlwm

Mae fframweithiau cwricwlwm Cymru a Lloegr yn cefnogi ein ffocws ar amrywiaeth crefydd a chred mewn ysgolion cynradd mewn sawl ffordd. Y cyntaf o'r rhain yw'r gofyniad trawsbynciol i 'hyrwyddo datblygiad ysbrydol, moesol, cymdeithasol a diwylliannol disgyblion', sy'n ymddangos yn *Neddf Addysg 2002*, yn berthnasol i Gymru (adran 99) a Lloegr (adran 78) fel ei gilydd. Mae elfennau ysbrydol a diwylliannol datblygiad YMCD, fel y'i gelwir hefyd, yn arbennig o berthnasol yn achos crefydd a chred. Mae'r Cwricwlwm Cenedlaethol newydd yn Lloegr, a gyflwynwyd yn 2014, yn cynnal yr ymrwymiad hwn i ddatblygiad ysbrydol a diwylliannol disgyblion (Department for Education 2014a). Mae cwricwlwm newydd yn cael ei ddatblygu ar hyn o bryd ar gyfer ysgolion yng Nghymru, i'w weithredu o 2020 ymlaen, ond mae iechyd, lles a dinasyddiaeth yn ganolog i'r cynigion, gan gynnig arwyddion cynnar y bydd amrywiaeth crefydd a chred hefyd o bwys mawr yn y fframwaith newydd (Llywodraeth Cymru 2018).

Yn Lloegr, mae disgwyl hefyd i ysgolion hyrwyddo 'Gwerthoedd Prydeinig Sylfaenol' fel rhan o'u darpariaeth ar gyfer YMCD. Mae'r gwerthoedd hyn yn cynnwys 'democratiaeth, rheol y gyfraith, rhyddid yr unigolyn, a pharch a goddefgarwch tuag at y rheini o wahanol grefyddau a chredoau a'r rhai sydd heb ffydd' (Ofsted 2017:40). Mae'r canllawiau swyddogol ar Werthoedd Prydeinig Sylfaenol (Department for Education 2014b) yn datgan y dylai disgyblion ddatblygu 'dealltwriaeth bod y rhyddid i ddewis ac arddel crefyddau a chredoau eraill yn cael eu diogelu gan gyfraith' (tud.6), yn ogystal â 'derbyn y dylid derbyn a goddef bod gan bobl eraill grefyddau a chredoau sy'n wahanol i'ch crefydd neu'ch cred chi (neu eu bod heb grefydd/gred), ac na ddylai hyn achosi ymddygiad rhagfarnllyd neu wahaniaethol' (tud.6). Mae'r canllawiau'n awgrymu y gellir cyflawni hyn drwy 'fodloni gofynion ar gyfer addoli ar y cyd, sefydlu ethos cadarn yn yr ysgol y mae perthnasoedd effeithiol ar draws yr ysgol yn ei ategu, a darparu gweithgareddau perthnasol y tu hwnt i'r ystafell ddosbarth' (tud.4).

Ail faes o'r cwricwlwm sy'n amlwg yn berthnasol i amrywiaeth crefydd a chred yw Addysg Grefyddol (AG). Mae AG ar ei ffurf bresennol wedi bod yn rhan o'r 'cwricwlwm sylfaenol' yng Nghymru a Lloegr ers *Deddf Diwygio Addysg 1988*, er y gosodir gofynion y maes llafur ar lefel leol, yn hytrach nag ar lefel genedlaethol. Yr un yw'r sefyllfa o hyd yn Lloegr yn dilyn y diwygiadau i'r cwricwlwm yn 2014 (Department for Education 2014a) ac mae'n edrych yn debygol o barhau ar ôl gweithredu'r cwricwlwm newydd yng Nghymru (Llywodraeth Cymru 2018) hefyd. Mae'r canllawiau diweddaraf ar gyfer AG yn Lloegr yn dadlau ei bod: 'yn cyfrannu at les a datblygiad personol disgyblion a chydlyniad cymunedol, drwy hyrwyddo parch a goddefgarwch mewn cymdeithas amrywiol' (Department for Children, School and Families 2010:7). Mae'r canllawiau cyfatebol yng Nghymru yn datgan: "Mae Addysg Grefyddol yn yr unfed ganrif ar hugain [...] yn canolbwyntio ar ddeall pam mae'r ddynoliaeth yn chwilio am ystyr, yr agweddau cadarnhaol ar ddealltwriaeth aml-ffydd/aml-ddiwylliannol a dealltwriaeth disgyblion eu hunain o fywyd a chrefydd, a'u dealltwriaeth ohonynt" (Llywodraeth Cynulliad Cymru 2008a:3). Er bod gan ysgolion sydd â chymeriad crefyddol y rhyddid yn gyffredinol i addysgu AG yn unol â thraddodiad ffydd benodol eu hysgol, mae'r rhan fwyaf ohonynt yn cynnwys deunydd aml-ffydd fel rhan o'u cwricwlwm AG, gan felly gynnig cyfleoedd i ddatblygu dealltwriaeth disgyblion o amrywiaeth crefydd a chred (e.e. gweler Catholic Education Service 2018, Church of England Education Office 2016).

Yn olaf, mae canllawiau ar gyfer y pwnc anstatudol, Addysg Personol, Cymdeithasol, Iechyd ac Economeg (PSHE), yn cyfeirio hefyd at bynciau a themâu sy'n hynod berthnasol i amrywiaeth crefydd a chred. Er enghraifft, mae'r PSHE Association, sef y corff cenedlaethol ar gyfer PSHE yn Lloegr, yn dadlau bod y pwnc yn gallu chwarae rhan bwysig yn helpu ysgolion i ddarparu ar gyfer datblygiad YMCD a hyrwyddo cydlyniad cymunedol (PSHE Association 2018). Yn yr un modd, mae'r canllawiau ABCh ar gyfer Cymru (Llywodraeth Cynulliad Cymru 2008b:4) yn datgan y dylai'r pwnc "hyrwyddo hunan-barch, parch tuag at eraill a dathlu amrywiaeth". Gyda'i gilydd, mae'r tri fframwaith cwricwlwm hyn yn cynnig sail resymegol gref ar gyfer cymryd amrywiaeth crefydd a chred o ddifrif yng nghyd-destun ysgolion cynradd.

2.3 Fframweithiau Arolygu

Mae ysgolion ledled Cymru a Lloegr yn cael eu harolygu gan nifer o gyrff gwahanol, yn dibynnu ar leoliad, statws cyllid a ph'un a oes gan yr ysgol gymeriad crefyddol ai peidio. Caiff pob ysgol a gynhelir ei harolygu gan Estyn yng Nghymru a chan Ofsted yn Lloegr, a hynny'n seiliedig ar y meini prawf a amlinellir yn glir yn y fframweithiau arolygu perthnasol. Mae arolygwyr Ofsted yn ystyried nifer o faterion sy'n berthnasol i amrywiaeth crefydd a chred (gweler Ofsted 2017), gan gynnwys y canlynol:

- Datblygiad ysbrydol, moesol, cymdeithasol a diwylliannol disgyblion, ac o fewn hyn, hybu gwerthoedd Prydeinig sylfaenol.
- Rôl arweinwyr o ran hyrwyddo cyfle cyfartal ac amrywiaeth ar gyfer disgyblion a staff, ac atal gwahaniaethu uniongyrchol ac anuniongyrchol ac ymddygiad rhagfarnllyd.
- Rôl addysgu ac adnoddau o ran adlewyrchu a pharchu amrywiaeth profiadau disgyblion a'u dealltwriaeth o wahaniaeth, a herio stereoteipiau ac iaith ddirfiol mewn gwersi ac o amgylch yr ysgol.
- Rôl disgyblion o ran atal pob math o fwlio, gan gynnwys bwlio ar-lein a bwlio seiliedig ar ragfarn.

Yng nghyd-destun Cymru, mae arolygwyr Estyn hefyd yn ystyried yr agweddau canlynol sy'n berthnasol i amrywiaeth crefydd a chred:

Dylai arolygwyr fwrw golwg ar ba mor dda y mae'r ysgol yn helpu disgyblion i ddeall materion yn ymwneud â chydaddoldeb ac amrywiaeth, ac yn datblygu gwerthoedd goddefgarwch a pharch. Dylent ystyried pa mor dda y mae'r ysgol yn datblygu gwybodaeth a dealltwriaeth disgyblion o aflonyddu, gwahaniaethu, bwlio ar sail hunaniaeth ac eithafiaeth. Dylent hefyd ystyried pa mor dda y mae'r ysgol yn rheoli ac yn ymateb i unrhyw achosion yn ymwneud â bwlio, aflonyddu a gwahaniaethu. Dylent ystyried pa mor dda y mae trefniadau'r ysgol yn meithrin dull cadarnhaol o reoli ymddygiad disgyblion a diwylliant gwrthfwlio. Dylent ystyried i ba raddau y mae darpariaeth yr ysgol yn herio ystrydebau yn agweddau, dewisiadau a

disgwyliadau disgyblion, a pha mor dda y mae'n hybu hawliau dynol. (Estyn 2017:22)

Dylai arolygwyr ystyried y graddau y mae'r ysgol yn darparu cyfleoedd effeithiol i ddisgyblion ddatblygu gwerthoedd sicr a sefydlu eu credoau ysbrydol a moesegol. Dylent ystyried pa mor dda y mae'r ysgol yn datblygu gallu disgyblion i fyfyrion ar ymatebion crefyddol ac anghrefyddol i gwestiynau sylfaenol ac i fyfyrion ar eu credoau neu eu gwerthoedd eu hunain. Dylent ystyried pa mor dda y mae'r ysgol yn hyrwyddo egwyddorion sy'n helpu disgyblion i wahaniaethu rhwng da a drwg. Dylent ystyried i ba raddau y mae'r ysgol yn meithrin gwerthoedd sy'n cael eu rhannu, fel gonestrwydd, tegwch, cyfiawnder a chynaliadwyedd, ac yn helpu disgyblion i ddeall anghenion a hawliau pobl eraill yn lleol, ac fel aelodau o fyd eang ac amrywiol. (Estyn 2017:23)

Mae llawer o ysgolion sydd â chymeriad crefyddol (ysgolion ffydd gwirfoddol a gynorthwyr a gwirfoddol a reolir) hefyd yn cael arolygiadau gan gyrff ar wahân, yn ymwneud yn benodol ag agweddau crefyddol, fel cymeriad yr ysgol, arweinyddiaeth, addoli ar y cyd, ac AG (lle na ddefnyddir maes llafur y cytunwyd arno'n lleol). Mae'r fframweithiau arolygu ar gyfer Ysgolion Eglwys Loegr ac Ysgolion Methodistaidd (SIAMS) ac ysgolion yr Eglwys yng Nghymru (Gwella), ill dau yn asesu ysgolion yn ôl "pa mor effeithiol y mae'r cymeriad Cristnogol yn cefnogi datblygiad ysbrydol, moesol, cymdeithasol a diwylliannol pob dysgwr p'un a ydynt yn Gristnogol, yn arddel crefydd arall neu ddim yn arddel crefydd o gwbl" a "pha mor dda mae'r cymeriad Cristnogol yn hyrwyddo dealltwriaeth o gymunedau amrywiol a pharch tuag atynt" (Church of England/ Methodist Church 2013, Yr Eglwys yng Nghymru 2014).

Mae arolygiadau esgobaethol yr Eglwys Gatholig hefyd yn cyfeirio'n nodweddiadol at amrywiaeth crefydd a chred. Er enghraifft, mae arolygiadau Archesgobaeth Caerdydd yn asesu "y graddau y mae'r ysgol/coleg yn hyrwyddo gwybodaeth a dealltwriaeth disgyblion/myfyrwyr o'u hunaniaeth grefyddol eu hunain, hunaniaeth grefyddol pobl eraill a'r rhai nad ydynt yn arddel crefydd" (Archesgobaeth Caerdydd 2010:27). Yn yr un modd, mae arolygiadau Archesgobaeth Birmingham ac Archesgobaeth Lerpwl yn gwerthuso "y graddau y mae gweithredoedd addoli yn

adlewyrchu cymeriad Catholig yr ysgol ac yn ystyried yr amrywiaeth o gefndiroedd ffydd ymhlith disgyblion” (Archdiocese of Birmingham 2018:38, Archdiocese of Liverpool 2012:19).

Oherwydd bod 98% o'r holl ysgolion a gynhelir sydd â chymeriad crefyddol yn Lloegr a 100% ohonynt yng Nghymru yn ysgolion Anglicanaidd, Methodistaidd neu Gatholig (e.e. gweler Long & Bolton 2017), mae'r adran hon wedi canolbwyntio ar fframweithiau cwricwlwm ac arolygu sy'n berthnasol i'r enwadau penodol hynny yn unig. Fodd bynnag, gall ysgolion â dynodiadau crefyddol eraill hefyd ystyried bod darpariaeth ar gyfer amrywiaeth crefydd a chred yn bwysig i'w chynnwys mewn polisïau a fframweithiau cwricwlwm ac arolygu perthnasol.

3. Canllawiau i Ysgolion

Mae'r adran ganlynol yn dwyn ynghyd ganfyddiadau ymchwil allweddol ar amrywiaeth crefydd a chred mewn ysgolion cynradd, gan eu cyflwyno ochr yn ochr ag enghreifftiau o arfer da sy'n deillio o ymgynghoriadau gyda phenaethiaid, cydlynwyr AG, athrawon, aelodau CYSAG¹, rhieni ac academyddion sy'n gweithio mewn meysydd perthnasol. Gan fanteisio ar y wybodaeth eang hon, gwneir nifer o argymhellion, gan gynnwys datblygu ymagwedd ysgol gyfan, hyrwyddo cysylltiadau rhyng-ffydd cadarnhaol, darparu Addysg Grefyddol o ansawdd da, cynnal gwasanaethau ac addoli ar y cyd cynhwysol, darparu ar gyfer anghenion crefyddol, cydnabod a dathlu gwyliau a dathliadau crefyddol, ac ymgysylltu â rhieni a'r gymuned ehangach.

3.1 Datblygu Ymagwedd Ysgol Gyfan

Er bod nifer o agweddau penodol ar fywyd yr ysgol sy'n cael effaith uniongyrchol ar y gwerth a roddir ar amrywiaeth crefydd a chred, bydd yr ymagwedd ysgol gyfan benodol a fabwysiedir yn dylanwadu arnynt ac yn sylfaen iddynt mewn rhyw ffordd. Mae ymchwil presennol yn dangos bod yr agweddau a fabwysiedir gan ysgolion tuag

¹ Cynghorau Ymgynghorol Sefydlog ar Addysg Grefyddol

at grefydd yn tueddu i amrywio yn dibynnu ar gymeriad yr ysgol a'r disgyblion a dderbynnir. Mae'r graddau y mae amrywiaeth crefydd a chred yn cael ei chydabod yn benodol yn amrywiol, ond ymddengys yn gyffredinol fod llawer o ysgolion yn annog hinsawdd o oddefgarwch (e.e. Short & Lenga 2002). Mae sicrhau bod amrywiaeth crefydd a chred yn cael ei chydabod, ac y darperir ar ei chyfer, yn gallu helpu i greu amgylchedd lle y mae pob disgybl yn teimlo'n werthfawr. Fe'i hadlewyrchir ym mholisiau ac ethos yr ysgol, mewn hyfforddiant athrawon ac mewn ymgysylltu â disgyblion.

3.1.1 Polisiau Ysgol

Bydd polisi ysgol cynhwysfawr ar amrywiaeth crefydd a chred yn sicrhau:

- Bod yr ymagwedd yn cael ei chyfleu'n glir i'r holl staff a'u bod oll yn ei deall, gan gynnwys staff newydd pan fyddant yn ymuno â'r ysgol.
- Bod yr ysgol yn gallu cyfleu ei safiad i rieni disgyblion a darpar ddisgyblion. Bod hyn yn gallu helpu i achub y blaen ar broblemau o ran gwrthwynebu neu ddryswch.
- Bod yr ysgol yn gallu cyfleu ei safiad i blant a phlethu'r ymagwedd i'r cwricwlwm cyfan.

Mae sicrhau bod safbwyntiau crefyddol ac anghrefyddol amrywiol yn cael eu cydnabod yn benodol yn gallu helpu wrth fonitro a mynd i'r afael ag anghenion disgyblion. Hefyd, pwysleisiodd ymatebwyr i ymgynghoriadau bwysigrwydd adolygu polisiau ysgol yn rheolaidd fel y gellir adlewyrchu anghenion ac amgylchiadau sy'n newid.

Bydd polisiau ysgol ar grefydd yn amrywio yn dibynnu p'un a oes gan yr ysgol gymeriad crefyddol ai peidio. Er y gall ysgolion sydd heb gymeriad crefyddol geisio adlewyrchu amrywiaeth y gymuned ehangach yng nghyd-destun diwylliant Cristnogol yn fras, yn nodweddiadol, bydd y rhai sydd â chymeriad crefyddol yn pwysleisio eu traddodiad crefyddol penodol. Fodd bynnag, mae Wilson (2015) yn amlygu bod llawer o ysgolion sydd â chymeriad crefyddol yn mabwysiadu polisi 'plwraliaeth cadarnhaol', gyda hawliau disgyblion lleiafrifol i arddel credoau gwahanol

yn cael eu parchu. Ar sail dwy flynedd o ymchwil mewn ysgol gynradd Anglicanaidd yn Lerpwl, mae Wilson (2015) yn dadlau y gall ysgolion sydd â chymeriad crefyddol fod yn hyderus wrth arddangos eu ffydd eu hunain a pharchu safbwyntiau amrywiol ymhlith eu disgyblion ar yr un pryd. Ymhellach, mae'n dadlau bod ysgolion o'r fath mewn sefyllfa dda i addysgu pob plentyn i barchu gwahaniaeth, yn unol â fframweithiau arolygu perthnasol sy'n berthnasol iddynt (gweler Adran 2.3).

3.1.2 Ethos yr Ysgol a Chyfleu Gwerthoedd

Mae ethos o barch a chyd-ddealltwriaeth yn cynnig sylfaen dda ar gyfer annog cysylltiadau rhyng-ffydd cadarnhaol a mynd i'r afael â rhagfarn ar sail crefydd a chred. Gall ysgolion sydd â chymeriad crefyddol dynnu ar ethos a gwerthoedd eu ffydd yn hyn o beth, ac mae ysgolion eraill yn aml yn pwysleisio gwerthoedd cyffredin o'r gymuned a'r gymdeithas ehangach. Er enghraifft, mae'n ofyniad i bob ysgol yn Lloegr hyrwyddo 'gwerthoedd Prydeinig', ac mae hyn yn cynnwys dangos goddefgarwch tuag at safbwyntiau crefyddol a byd-olygon gwahanol (gweler Adran 2.2). Yn ogystal, gall pob ysgol fanteisio ar 'gonsensws gorgyffyrddol' gwerthoedd fel parch a chyd-raddoldeb, sy'n cael eu rhannu'n gyffredin ar draws cymunedau gwahanol (Rawls 1971). Gall gwreiddio ethos a gwerthoedd yr ysgol yn llawn yn amgylchedd y sefydliad fod yn fuddiol, fel bod disgyblion yn dysgu integreiddio ac ymgorffori gwerthoedd yr ysgol yn eu hymddygiad o ddydd i ddydd.

Mae ysgolion yn aml yn mabwysiadu nifer o strategaethau ar gyfer cyfleu gwerthoedd yr ysgol, fel y mae ymchwil presennol ac ymatebwyr yr ymgynghoriad yn pwysleisio. Mae'r rhain yn cynnwys:

- Y defnydd o arddangosfeydd mewn coridorau ac ystafelloedd dosbarth. Gall cydnabod a dathlu'n benodol yr amrywiaeth yn yr ysgol helpu disgyblion a rhieni o gefndiroedd crefyddol lleiafrifol i deimlo'n fwy cartrefol (gweler Adran 7).
- Gwreiddio ethos yr ysgol mewn gwasanaethau a digwyddiadau cymunedol trwy ei drafod a'i archwilio'n agored.
- Integreiddio gwerthoedd ar draws y cwricwlwm. Gall archwilio gwerthoedd mewn meysydd megis llenyddiaeth, celf a hanes drwy ddefnyddio adnoddau

addysgu sy'n adlewyrchu amrywiaeth crefydd a chred helpu i ddwysáu dealltwriaeth disgyblion.

- Cymryd rhan mewn trafodaethau agored â disgyblion yn ystod AG ac ABCh/PSHE. Gall caniatáu cyfleoedd i archwilio camsyniadau am ethos yr ysgol a/neu gredoau plant eraill, yn hytrach nag atal trafodaeth, helpu i feithrin ymddiriedaeth ac annog derbyn gwerthoedd yr ysgol yn ddiffuant.

Canfyddiad allweddol yr ymchwil: Gwerthoedd a chyfyngiadau 'goddefgarwch'

Cynhaliodd Welply (2017) ymchwil mewn ysgol gynradd amrywiol yn nwyrain Lloegr a darganfod bod 'ethos goddefgarwch' yr ysgol, yn anfwriadol, wedi pwysleisio'r gwahanu rhwng disgyblion o gefndiroedd crefyddol gwahanol. Fframwaith disgyblu, yn hytrach na fframwaith addysgol, oedd y portread 'arwynebol' o 'oddefgarwch', oherwydd diffyg cyfleoedd i ddisgyblion drafod, archwilio a deall eu gwahaniaethau. O ganlyniad, er bod disgyblion yn gwybod bod datganiadau ymfflamychol yn cael eu cosbi, roeddent yn arddel safbwyntiau anoddefgar yn breifat. Roedd disgyblion o gefndiroedd Gwyn Prydeinig (digrefydd a Christnogol), yn disgrifio'u hymbellhau rhag disgyblion Mwslimaidd fel petai hynny'n gydnaws ag ethos yr ysgol. Gwnaeth disgyblion ddatganiadau fel: 'Dydw i ddim yn bod yn amharchus, ond maen nhw'n wahanol i ni'. Yn ogystal, oherwydd bod disgyblion o'r farn bod eu datganiadau yn dderbyniol, roedd gwrthwynebiadau gan ddisgyblion lleiafrifol yn cael eu hystyried yn orsensitif. Yn y pen draw, nid oedd yr 'ethos goddefgarwch' yn mynd yn ddigon pell i annog cydnabyddiaeth o'r elfennau cyffredin rhwng pobl â byd-olwg gwahanol.

3.1.3 Cymorth a Hyfforddiant Athrawon

Mae ymchwil presennol yn dangos, yn aml, bod diffyg hyder ymhlith athrawon wrth ddelio â materion sy'n ymwneud ag amrywiaeth crefydd a chred (Priest *et al.* 2016). Mae llawer o athrawon o'r farn nad oes ganddynt wybodaeth ddigonol i ddarparu ar gyfer anghenion fwyfwy amrywiol y disgyblion yn eu hystafelloedd dosbarth. Casgliad rheolaidd mewn gwaith ymchwil ac ymgynghoriadau oedd diffyg hyder

ymlith llawer o athrawon wrth gyflwyno AG. Yn aml, nid yw athrawon yn teimlo bod ganddynt wybodaeth ddigonol am wahanol grefyddau ac maent yn poeni am dramgwyddo disgyblion (McCreery 2005, Revell 2007). Yn hynny o beth, gall fod angen hyfforddiant penodol ar gyflwyno AG yng nghyd-destun amrywiaeth crefydd a chred.

Y tu hwnt i hyn, mae llawer o athrawon yn teimlo'n anghymwys i fynd i'r afael ag achosion o ragfarn sy'n codi yn yr ystafell ddosbarth neu ar yr iard chwarae. O ystyried y dystiolaeth helaeth o ragfarn grefyddol ymlith disgyblion (e.e. Ipgrave 2012, Madge *et al.* 2014, Moulin 2015, Moulin 2016a, Moulin 2016b, Oliver & Candappa 2003, Weller *et al.* 2015), mae angen cymorth a chanllawiau ar sut i ddelio â digwyddiadau o'r fath. Gall materion dadleuol megis y rhai sy'n cael eu tanio gan y cyfryngau greu sefyllfaoedd hynod sensitif y mae athrawon yn naturiol yn poeni am ymdrin â nhw. Roedd llawer o ymatebwyr i'n hymgyngoriad o'r farn y gallai atal sgysiau anghyforddus a thrafodaeth feirniadol yn yr ystafell ddosbarth arwain at gollu cyfleoedd i chwalu camsyniadau am grwpiau eraill ac arwain at wrthdaro ar yr iard chwarae. Ymhellach, mae ymchwil yn amlygu pa mor bwysig yw hi bod ysgolion yn atgyfnerthu gwerthoedd parch a goddefgarwch pan y gallai disgyblion fod yn derbyn negeseuon croes gartref (Hemming 2015, Welply 2017).

Yn y pecyn hwn, rydym wedi darparu rhestr o adnoddau a allai fod yn ddefnyddiol ar gyfer diwallu anghenion hyfforddiant neu ddatblygu deunyddiau hyfforddiant pwrpasol (gweler Adran 5). Gellir mabwysiadu nifer o strategaethau i sicrhau bod aelodau staff wedi derbyn digon o hyfforddiant a chefnogaeth i fynd i'r afael â materion sy'n ymwneud ag amrywiaeth crefydd a chred:

- Cysylltu â sefydliadau ffydd lleol (yn enwedig crefyddau sy'n cynrychioli cyfran fawr o ddisgyblion) i gael gwybodaeth am gredoau ac arferion, yn ogystal â mudiadau sy'n cynrychioli byd-olygon anghrefyddol. Gellir crynhoi gwybodaeth o'r fath yn ddogfen frifio i aelodau staff.
- Enwi 'Arweinydd Amrywiaeth Grefyddol' yn yr ysgol i oruchwylio hyfforddiant staff a mynd i'r afael ag ymholiadau.
- Rhwydweithio ag ysgolion eraill o fewn yr ardal leol neu'r sir i rannu adnoddau a chyfleoedd hyfforddiant perthnasol.

3.1.4 Ymgysylltu â Disgyblion

Mae anghenion disgyblion yn amrywio'n sylweddol, yn dibynnu ar gymeriad yr ysgol a'i chymysgedd demograffig penodol. Gall hunaniaethau crefyddol, ethnig a diwylliannol groestorri yn yr ystafell ddosbarth, gan beri problemau a heriau i ysgolion fynd i'r afael â nhw (e.e. gweler Kaczmarek-Day 2013). Eto, mae ymchwil presennol wedi dangos bod anghenion crefyddol disgyblion yn aml yn anhysbys i ysgolion ac, yn aml, nid oes gan ddisgyblion o grwpiau lleiafrifol yr hyder i dynnu sylw at fethiannau i fodloni'u hanghenion, yn enwedig pan nad yw athrawon yn rhannu'r un cefndir crefyddol (Hemming 2015, Keddie 2011). Yn aml, gwneir rhagdybiaethau ar sail hunaniaeth grefyddol/anghrefyddol plentyn, heb gydnabod yr amrywiaeth mewn grwpiau crefyddol/anghrefyddol (Nesbitt 2004), a nododd ymatebwyr i'r ymgynghoriad nad yw credoau a byd-olygon disgyblion bob amser i'w gweld nac yn amlwg. Yn hynny o beth, mae cyfathrebu a datblygu perthynas ymddiriedus rhwng plant a staff yn hanfodol i ddeall anghenion disgyblion.

Mae ymchwil yn awgrymu, weithiau, y gallai ysgolion sydd â chymeriad crefyddol ac ysgolion heb gymeriad crefyddol wrando ar farn disgyblion a mynd i'r afael â'u hanghenion yn fwy effeithiol (Jackson 2003). Er bod ysgolion sydd â chymeriad crefyddol yn aml yn gallu bod yn arbennig o dda am werthfawrogi hunaniaeth grefyddol disgyblion, mae ymchwil wedi awgrymu y gallant, mewn rhai achosion, fod yn llai effeithiol wrth gydnabod agweddau eraill ar wahaniaeth cymdeithasol megis rhywedd a rhywioldeb, sydd hefyd yn llywio anghenion plant ac yn gallu croestorri â chrefydd (Berkley & Vij 2008). Gall datblygu ymddiriedaeth a chyfathrebu rhwng disgyblion ac athrawon amlygu a sicrhau, i raddau, ddarpariaeth briodol ar gyfer pob agwedd ar hunaniaeth plant.

Pwysleisiodd ymatebwyr i'r ymgynghoriad bwysigrwydd mentrau llais y disgybl i sicrhau bod anghenion plant yn cael eu cydnabod a'u trin yn briodol. Mae enghreifftiau o'r ymagweddau hyn yn cynnwys y canlynol:

- Amser ar gyfer archwilio anghenion crefyddol unigol mewn AG. Gallai hyn gynnwys tynnu lluniau neu ysgrifennu straeon am arferion crefyddol a diwylliannol.

- Gwneud defnydd o ABCh/PSHE neu 'Amser cylch' er mwyn i ddisgyblion rannu (yn sensitif, gyda chydysyniad ymlaen llaw) eu barn a'u profiadau o sut beth yw bod yn 'Fwslim', yn 'Gristion' neu'n 'Anghrefyddol' yn eu hysgol nhw.
- Gosod blwch 'Dweud fy Nweud' ym mhob ystafell ddosbarth, lle y gall disgyblion ysgrifennu sylwadau'n ddienw am brofiadau cadarnhaol neu negyddol yn yr ysgol, neu awgrymiadau am sut y gallai'r ysgol roi mwy o gefnogaeth iddynt. Bydd y blwch yn cwmpasu sawl agwedd ar brofiad y disgybl, ond gall gynnig cyfrwng i blant sôn am adegau pan na chaiff eu hanghenion crefyddol eu bodloni.

Canfyddiad allweddol yr ymchwil: Anghenion crefyddol heb eu clywed

Canfu Hemming (2015) fod nifer bach o ddisgyblion Mwslimaidd a Christion mewn un ysgol gynradd aml-ffydd yng ngogledd Lloegr yn gweddïo mewn ciwbiclau toiled gan na wnaed darpariaeth ar gyfer man gweddi. Roedd hyn yn achosi problemau am nifer o resymau, gan gynnwys problemau glendid a phurdeb. Cyn yr astudiaeth ymchwil, nid oedd yr ysgol yn gwybod am y broblem, gan nad oedd disgyblion wedi teimlo'n gyfforddus i sôn wrth athrawon am y broblem.

3.2 Cysylltiadau Rhyng-ffydd Cadarnhaol

Ystyrir yn gyffredinol fod ysgolion yn fannau allweddol ar gyfer annog goddefgarwch a chydlynid cymdeithasol rhwng plant o gefndiroedd crefyddol/anghrefyddol gwahanol (Short 2002). Mae ymchwil presennol gan Hemming (2015) yn awgrymu y gall ysgolion ddefnyddio amrywiaeth o ddulliau i annog ymwneud rhyng-ffydd cadarnhaol, gan gynnwys:

- Hyrwyddo gwerthoedd derbyn gwahaniaethau a pharch tuag at wahaniaeth.
- Creu hinsawdd lle na dderbynnir hiliaeth nac anoddefgarwch crefyddol.
- Addysgu technegau rheolaeth emosiynol.

Nid yw'r dasg sy'n wynebu ysgolion yn un hawdd gan nad yw plant bob amser yn dilyn rheolau'r ysgol nac yn eu deall yn llawn, a gallant ddatblygu safbwyntiau a gwerthoedd eraill yn y cartref (Hemming 2015). Mae'r teulu, y cyfryngau a diwylliant

ehangach oll yn ddylanwadau sylweddol ar safbwyntiau disgyblion, ond serch hynny caiff ysgolion gyfle i annog agweddau goddefgar a pharchus, gan felly chwarae rhan bwysig yn llunio dinasyddion ifanc a hybu cydlyniad cymdeithasol.

3.2.1 Mynd i'r Afael ag Anoddefgarwch a Gwahanu Crefyddol

Mae ymchwil presennol yn dangos bod plant o gefndiroedd crefyddol ac anghrefyddol yn aml yn ofni cael eu stereoteipio'n negyddol neu'n profi rhyw fath o fwlio yn yr ysgol ar sail eu credoau neu eu byd-olygon (Ipgrave 2012, Madge *et al.* 2014, Moulin 2015, Moulin 2016a, Moulin 2016b, Oliver & Candappa 2003, Weller *et al.* 2015). Mae rhai astudiaethau wedi canfod fod disgyblion o gefndiroedd heb ffydd yn gallu dangos llai o oddefgarwch tuag at safbwyntiau crefyddol (Mckenna *et al.* 2009). Fodd bynnag, mae ymchwil arall wedi dangos y gall disgyblion anghrefyddol hefyd wynebu rhagfarn gan athrawon a chyfoedion (Madge *et al.* 2014).

Y tu hwnt i hiliaeth ac anoddefgarwch eglur, mae gwahanu ac 'aralleiddio' yn gyffredin mewn rhai ysgolion. Er enghraifft, canfu Welply (2017) fod rhai disgyblion Gwyn Prydeinig (anghrefyddol a Christnogion) yn siarad am ddisgyblion Mwslimaidd fel pe bai'r gwahaniaethau yn eu gwisgoedd a'u defodau yn golygu'u bod yn anghydnaws fel ffrindiau. Mae ymchwil arall wedi dangos y gall grwpiau ffrindiau mewn ysgolion cynradd fod yn gymharol unffurf yn aml o ran crefydd ac ethnigrwydd (Smith 2005). Mae ymchwil o'r fath yn dangos yr anawsterau y mae ysgolion yn eu hwynebu wrth hyrwyddo cysylltiadau rhyng-ffydd cadarnhaol a dealltwriaeth go iawn yn wyneb gwahaniaethau canfyddedig.

Canfyddiad allweddol yr ymchwil: anoddefgarwch crefyddol mewn ysgolion

Canfu arolwg a gynhaliwyd gan Weller *et al.* (2015) fod *mwyafrif yr ymatebwyr i'r arolwg, o bron pob grŵp crefyddol*, wedi profi rhywfaint o driniaeth annheg gan ddisgyblion eraill oherwydd eu crefydd, yn yr ysgol. Roedd enghreifftiau o driniaeth annheg yn cynnwys galw enwau, allgáu cymdeithasol a gwawdio neu gwneud hwyl am ben credoau crefyddol.

3.2.2 Hwyluso Cysylltiad a Meithrin Cydlyniad

Mae ymchwil presennol wedi canfod bod llawer o bobl ifanc o'r farn bod ysgolion yn chwarae rôl bwysig yn hybu cydlyniad cymdeithasol a chysylltiadau rhyng-ffydd (Madge *et al.* 2014). Fodd bynnag, mae ymchwil hefyd yn awgrymu bod cyfran sylweddol o ddisgyblion o'r farn y gallai eu hysgol wneud mwy i helpu grwpiau crefyddol/anghrefyddol gwahanol gyd-dynnu'n dda â'i gilydd (Conroy *et al.* 2013). Mae'r llenyddiaeth yn cofnodi amrywiaeth eang o fentrau rhyng-ffydd ar gyfer hyrwyddo cydlyniad cymdeithasol mewn ysgolion (e.e. Hughes 2014, Ipgrave 2009, Koukounaras-Liagis 2011, McCowan 2016). Trwy ddefnyddio'r ymchwil hwn, gall ysgolion fabwysiadu amrywiaeth o strategaethau i hyrwyddo rhyngweithiadau a dealltwriaeth gadarnhaol rhwng disgyblion â ffydd a byd-olygon amrywiol. Gallai strategaethau o'r fath fod yn briodol i ysgolion â chymeriad crefyddol neu heb gymeriad crefyddol, ond bydd lleoliad yr ysgol a natur y disgyblion a dderbynnir o reidrwydd yn eu llywio.

Mae cydlyniad cymdeithasol a chysylltiadau rhyng-ffydd wedi bod yn arbennig o ganolog i drafodaethau am addysg ffydd a'i heffaith ar gymdeithas yn ehangach (e.e. Francis & Robbins 2011, Jackson 2003, Short 2002). Mae rhai astudiaethau wedi awgrymu nad yw ysgolion sydd â chymeriad crefyddol bob amser yn rhoi blaenoriaeth i hybu cysylltiad rhyng-ffydd a chydabod safbwyntiau gwahanol wrth wraidd eu cenhadaeth (e.e. Berkley & Vij 2008). Fodd bynnag, mae ymchwil hefyd yn dangos bod amrywiaeth sylweddol ar draws a rhwng ysgolion sydd â chymeriad crefyddol a'r rhai sydd heb gymeriad crefyddol. O'r herwydd, mae'n amhosibl cyffredinoli ynghylch pa ysgolion sy'n annog agweddau cydlynol yn gymdeithasol ymhlith disgyblion yn fwyaf effeithiol (Jackson 2003). Er enghraifft, mae Breen (2009) yn cofnodi achos ysgol Gatholig Rufeinig yng Nghaerlŷr a fabwysiadodd 'ymagwedd ymatebol' at ei hardal aml-ffydd trwy ddatblygu gweithgareddau cysylltu rheolaidd ag ysgol arall gyfagos a oedd yn darparu'n bennaf ar gyfer poblogaeth Asiaidd a phoblogaeth nad ydynt yn Gristnogion.

Mae ymagweddau a strategaethau ar gyfer hyrwyddo cydlyniad cymdeithasol a chysylltiadau rhyng-ffydd cadarnhaol yn cynnwys y canlynol:

- Datblygu rhyngweithiadau o fewn yr ysgol.
- Meithrin cysylltiadau â'r gymuned.
- Creu pontydd rhwng ysgolion.

Trafodir pob un o'r strategaethau hyn yn yr adrannau isod.

3.2.3 Datblygu Rhyngweithiadau o fewn yr Ysgol.

Efallai y bydd gan ysgolion sy'n derbyn disgyblion o amrywiaeth o gefndiroedd gyfleoedd niferus i annog dealltwriaeth a rhyngweithiadau cadarnhaol rhwng disgyblion. Teimlai ymatebwyr i'r ymgynghoriad fod nifer o gyd-destunau yn cynnig cyfleoedd penodol ar gyfer annog cysylltiadau rhwng grwpiau gwahanol yng nghymuned yr ysgol. Roedd y rhain yn cynnwys:

- Dod o hyd i gyfleoedd mewn AG ar gyfer trafodaeth agored a thrafodaeth athronyddol am safbwyntiau a chredoau crefyddol amrywiol i annog dealltwriaeth ymhlith disgyblion (Jackson 2004). Yn gyffredinol, teimlwyd ei bod yn bwysig bod disgyblion yn gallu cael trafodaethau o'r fath o dan arweiniad athro er mwyn atal tensiynau rhag datblygu ar yr iard chwarae.
- Gallai meithrin cysylltiadau rhwng AG a'r gwerthoedd a addysgir mewn ABCh/PSHE ac Addysg Dinasyddiaeth helpu disgyblion i adnabod yr elfennau cyffredin sy'n bodoli ar draws gwahanol gymunedau crefyddol ac anghrefyddol, megis gwerthoedd parch, caredigrwydd a haelioni (Watson 2004).
- Defnyddio gwasanaethau a gweithgareddau ar y cyd i feithrin ymdeimlad o undod o fewn yr ysgol. Gweithgareddau sy'n hygyrch i bob disgybl sy'n debygol o fod yn fwyaf llwyddiannus yn hyn o beth. Er enghraifft, gall gwasanaethau fod yn fwy cynhwysol pan fydd gweddïau yn cyfeirio at werthoedd a moesau cyffredin, a chaiff plant wybod nad yw'n ofynnol i bob un ohonynt weddïo (Wilson 2015).

Canfyddiad allweddol yr ymchwil: dysgu i greu bondiau

Canfu Koukounaras-Liagis (2011) a Hughes (2014) fod mentrau cyswllt rhyngffydd yn fwyaf effeithiol pan fydd disgyblion yn *gweithio gyda'i gilydd ar dasg*, megis datblygu dawn neu chwarae. Mae gweithgareddau o'r fath yn galw am gyd-drefnu rhwng plant, yn meithrin ymdeimlad o gyflawniad sy'n cael ei rannu, a gallant addysgu sgiliau cymdeithasol gwerthfawr.

3.2.4 Meithrin Cysylltiadau â'r Gymuned

Un dull a fabwysiadwyd gan rai ysgolion i annog dealltwriaeth o fyd-olygon gwahanol yw ymgysylltu â grwpiau crefyddol a grwpiau anghrefyddol yn y gymuned ehangach. Gall yr ymagwedd hon fod yn ddefnyddiol i bob ysgol, yn enwedig y rhai sy'n derbyn disgyblion o gefndir crefyddol cymharol unffurf. Gallai strategaethau gynnwys y canlynol, ac maent yn debygol o fod yn fwyaf effeithiol pan fyddant wedi'u cyfuno ag AG a dysgu ymddiddanol o safon, fel nad ydynt yn weithred symbolaidd:

- Gwahodd siaradwyr o grwpiau crefyddol ac anghrefyddol gwahanol.
- Ymweliadau â mannau addoli gwahanol.
- Cynnal digwyddiadau sy'n agored i aelodau o'r gymuned, o wahanol grefyddau a dim crefydd. Gallai digwyddiadau o'r fath gynnwys rhannu bwyd a gweithgareddau cymunedol sy'n gallu helpu i ddatblygu ymdeimlad o gysylltiad.
- Sefydlu 'cyngor ffydd' i'r ysgol, gan ddwyn ynghyd gynrychiolwyr o'r gwahanol grwpiau ffydd a chred sy'n gysylltiedig â'r ysgol, a chynnwys disgyblion, rhieni ac aelodau o'r gymuned leol (gweler isod).

Roedd yr ymatebwyr i'n hymgyngoriadau o'r farn bod ymagweddau o'r fath yn gallu helpu i 'ddynoli' y traddodiadau crefyddol/anghrefyddol eraill hynny nad oes cynrychiolaeth gref ohonynt yn yr ysgol. Yn ogystal, mae llawer o'r ymchwil presennol yn awgrymu bod plant yn cael eu hysbrydoli'n fwy i ddysgu am eu ffydd eu hunain ar ôl dod wyneb yn wyneb â safbwyntiau gwahanol (Mckenna *et al.* 2009). Hefyd, gall mentrau o'r fath helpu i feithrin perthnasoedd cadarnhaol rhwng yr ysgol a'r gymuned ehangach.

Yn ymarferol:

Roedd un o aelodau CYSAG yn ein hymgyngoriad wedi ymweld ag ysgol gynradd leol i gwrdd ag aelodau o'i Chyngor Ffydd datblygol. Roedd hon yn fenter newydd a oedd yn dwyn ynghyd aelodau o gymuned yr ysgol a'r gymuned ehangach hefyd, ac roedd wedi sicrhau cefnogaeth rhieni a'r Maer lleol. Roedd y Cyngor Ffydd yn cael ei lywio gan y Cydlynnydd AG a'i gefnogi gan y Pennaeth a chorff llywodraethu'r ysgol. Roedd yn cynnwys disgyblion a oedd yn cynrychioli'r gwahanol grwpiau ffydd a chred sy'n gysylltiedig â'r ysgol, gan gynnwys Cristnogion, Mwslimiaid, Hindŵiaid, Bwdhyddion a Dyneiddwyr. Hefyd, gwahoddwyd rhieni, llywodraethwyr ac aelodau'r gymuned i sefydlu corff i oedolion a fyddai'n cysylltu â gweithgareddau cyngor y disgyblion.

Roedd sawl pwrpas i'r Cyngor Ffydd, bob un ohonynt yn bosibl oherwydd ei gyfansoddiad aml-ffydd. Roedd y rhain yn cynnwys rhoi cyfleoedd i aelodau rannu safbwyntiau gwahanol a dyfnhau eu dealltwriaeth o'u credoau ei gilydd, gan wneud ymdrech i godi ymwybyddiaeth o rôl a phwysigrwydd AG yn yr ysgol, hybu cydlynnydd cymunedol a meithrin cysylltiadau rhwng gwahanol grwpiau ffydd a chred, cynnig modelau cadarnhaol o ymddygiad i aelodau'r ysgol a'r gymuned ehangach ynghylch sut i drin eraill â pharch ac urddas, a thrafod amrywiaeth o faterion lleol a chenedlaethol a oedd yn effeithio ar fywyd yr ysgol a'r gymuned. Y gobaith oedd y byddai ysgolion eraill yn yr ardal leol yn dilyn llwyddiant y fenter hon trwy ddatblygu eu Cynghorau Ffydd eu hunain.

3.2.5 Creu Pontydd rhwng Ysgolion

Er bod ysgolion mewn cymunedau amrywiol mewn sefyllfa dda i annog rhyngweithio rhwng disgyblion o wahanol gefndiroedd, gall hyn fod yn fwy anodd mewn ysgolion lle y mae demograffeg y disgyblion yn gymharol unffurf. Mae mentrau sy'n llunio cysylltiadau rhwng ysgolion yn un ffordd bosibl o annog rhyngweithio rhwng disgyblion o wahanol ffydd a dim ffydd. Mae ymchwil yn dangos bod rhieni plant sy'n mynychu ysgolion sydd â chymeriad crefyddol yn aml yn pryderu na fydd bydd eu

plant yn barod ar gyfer realiti amlddiwylliannol y byd tu hwnt (e.e. Ap Siôn *et al.* 2007). Felly, mae mentrau rhwng ysgolion yn debygol o gael croeso gan rieni plant mewn ysgolion sydd â chymeriad crefyddol. Gallai mentrau o'r fath gynnwys:

- Creu cysylltiadau a datblygu gweithgareddau ar y cyd ag ysgolion eraill o gyfansoddiad ethnig a chrefyddol gwahanol, fel 'paru' ag ysgolion eraill a chynnal digwyddiadau neu ymweliadau ar y cyd (Breen 2009, McCowan 2016).
- Cysylltiadau e-bost (math gohebol), negeseuon gwib a fideo-gynadledda gydag ysgolion eraill (Ipgrave 2009).
- Gall creu a rhannu recordiadau sain a blogiau fideo am arferion, gweithgareddau a gwerthoedd crefyddol fod yn ddull difyr o feithrin ymdeimlad o gysylltiad rhwng gwahanol grwpiau.

Canfyddiad allweddol yr ymchwil: ysgogi derbyn drwy gysylltiadau digidol

Er mwyn hybu dealltwriaeth o fyd-olygon eraill, sefydlodd un ysgol gynradd yn Nwyrain Sussex fenter cyfnewid negeseuon e-bost gydag ysgol fwy amrywiol yn grefyddol ac yn ddiwylliannol yng Nghaerlŷr. Darganfu Ipgrave (2009) y gallai'r rhaglen helpu i annog goddefgarwch tuag at safbwyntiau eraill. Nododd yr ymchwil fod angen i athrawon fonitro'r ohebiaeth yn briodol.

3.3 Addysg Grefyddol o Ansawdd Da

Ystyrir yn helaeth fod potensial gan Addysg Grefyddol (AG) i ddatblygu dealltwriaeth rhyng-ffydd, hybu gwerthoedd cyffredin, mynd i'r afael â gwahaniaethu ar sail crefydd a meithrin y gallu i wrthsefyll eithafiaeth (Baumann 1996, Faas *et al.* 2016, Madge *et al.* 2014, Marshall 2016). Mae ymchwil presennol a wnaed yn Ewrop yn dangos bod disgyblion sydd wedi derbyn AG yn ddiweddar yn dangos agweddau llai rhagfarnllyd na disgyblion sydd heb dderbyn AG yn ddiweddar (Schihalejev 2013). Serch hynny, mae nifer o adroddiadau wedi mynegi pryderon am safonau AG gwael ar draws ysgolion yn Lloegr (Berkley & Vij 2008, Ofsted 2013). Disgwylir i ysgolion anenwadol yng Nghymru a Lloegr ddilyn y maes llafur cytunedig eu hawdurdod lleol ar gyfer AG,

ond nid yw athrawon bob amser yn cydnabod y gofyniad hwn ac, yn aml, rhoddir llai o flaenoriaeth i AG yn wyneb pwysau eraill y cwricwlwm (Wilson 2015).

Ofsted (2013): Nid yw chwech o bob deg ysgol gynradd yn Lloegr yn cyrraedd safonau 'da' ar gyfer AG

Dywed yr adroddiad fod AG ar draws ysgolion yn Lloegr yn ddiffygiol i raddau helaeth, gan arwain at ddealltwriaeth annigonol gan lawer o ddisgyblion. Mae'r feirniadaeth yn cynnwys:

- ❖ Diffyg hyfforddiant o ansawdd uchel mewn AG ar gyfer athrawon.
- ❖ Diffyg dealltwriaeth o'r pwnc ymhlith athrawon.
- ❖ Diffyg pwyslais ar wybodaeth am y pwnc.
- ❖ Cynllunio'r cwricwlwm yn wael.
- ❖ Asesu gwan a monitro aneffeithiol.
- ❖ Methu cysylltu AG â gweddill y cwricwlwm.

Yn ogystal, honnir bod athrawon wedi dweud eu bod yn cael llai o gymorth gan eu Hawdurdod Lleol a'u CYSAG, o bosibl oherwydd diffyg adnoddau.

Mae gofynion gwahanol ar gyfer darparu AG, yn dibynnu ar y math o ysgol dan sylw. Disgwylir i ysgolion anenwadol addysgu cwricwlwm AG sy'n adlewyrchu natur bennaf Gristnogol llawer o'r traddodiadau crefyddol ym Mhrydain, gan addysgu hefyd am gredoau ac arferion y prif gyfreithiau eraill a gynrychiolir ym Mhrydain (Deddf Addysg 1996, a.375:3). Cadarnhaodd dyfarniad diweddar gan yr Uchel Lys y dylai'r ddarpariaeth hon hefyd gynnwys addysgu am fyd-olygon anghrefyddol er mwyn cydymffurfio â chyfraith bresennol (R (Fox) v. Secretary of State for Education [2015]). Gall ysgolion sydd â chymeriad crefyddol addysgu AG yn unol â'r credoau a amlinellir yng ngweithred ymddiriedolaeth yr ysgol neu eu traddodiad crefyddol cyffredinol. Yn ymarferol, mae llawer o ysgolion ffydd gwirfoddol a gynorthwyir yn dilyn maes llafur a ddarperir gan eu hesgobaeth neu eu corff crefyddol, tra bydd ysgolion ffydd gwirfoddol a reolir ac ysgolion sefydledig â chymeriad crefyddol fel

arfer yn dilyn y maes llafur cytunedig lleol. Mae trefniadau ar gyfer academiâu ac ysgolion rhydd yn debyg yn fras i'r trefniadau ar gyfer ysgolion gwirfoddol a gynorthwyr. Fodd bynnag, bydd gofynion penodol yn cael eu hamlinellu yn y cytundeb rhwng ymddiriedolaeth yr academi a'r Ysgrifennydd Gwladol dros Addysg (National Association of Teachers of Religious Education 2017).

Mewn ysgolion sydd â chymeriad crefyddol, rhoddir mwy o bwyslais yn gyffredinol ar draddodiad crefyddol penodol yr ysgol mewn gwersi AG. Fodd bynnag, mae llawer o ysgolion sydd â chymeriad crefyddol wedi symud rhag dull efengylaidd yn unig o addysgu AG, gan addysgu deunydd gyda gogwydd mwy addysgol, llai gorfodol, yn hytrach (Nesbitt 2004). Er bod AG yn fwy amlwg mewn ysgolion sydd â chymeriad crefyddol, mae ychydig ymchwil yn awgrymu y gellid gwneud mwy i annog dealltwriaeth o safbwyntiau amrywiol ac archwilio crefyddau a byd-olygon gwahanol yn ddyfnach (Berkley & Vij 2008). O ystyried sut mae ymchwil presennol yn amlygu y gall dysgu am safbwyntiau crefyddol ac anghrefyddol eraill gryfhau cysylltiad disgyblion â'u ffydd eu hunain (e.e. 2016 McCowan, McKenna *et al.* 2009), mae'n bosibl y caiff hyn ei groesawu gan ddisgyblion ac athrawon mewn ysgolion sydd â chymeriad crefyddol.

Canfyddiad allweddol yr ymchwil: Ysgolion sydd â chymeriad crefyddol mewn cyd-destunau amrywiol

Gall addysgu AG mewn ysgolion sydd â chymeriad crefyddol mewn cyd-destunau amrywiol gyflwyno heriau penodol, fel yr amlygwyd yn ymchwil Wilson (2015) mewn ysgol gynradd Anglicanaidd yn Lerpwl, y mae mwyafrif ei disgyblion yn ddisgyblion Mwslimaidd. Darganfu fod llawer o athrawon yn hepgor agweddau ar y cwricwlwm lle'r oeddent yn pryderu y gellid ystyried eu bod yn cenhadu. Yn gyffredinol, roedd athrawon yn ceisio cydbwysu gofynion y cwricwlwm â pharchu ffydd y disgyblion. Serch hynny, darganfu fod disgyblion yn croesawu dysgu am Gristnogaeth ar y cyfan, ar yr amod bod hynny'n cael ei ystyried yn addysgiadol yn unig ac nid yn efengylaidd. Yn ogystal, roedd rhieni disgyblion Mwslimaidd yn gwerthfawrogi bod crefydd o bwys mawr yn yr ysgol.

O dan rai amgylchiadau, roedd disgyblion yn ymddwyn mewn rhai ffyrdd gwrthwynebol. Roedd hyn yn gallu cynnwys aflonyddu, peidio â gwrando neu, ar rai adegau, gwrthod ymweld ag eglwysi. Fodd bynnag, daw Wilson (2015) i'r casgliad mai ofn mynd yn groes i'w ffydd eu hunain oedd cymhelliad cyffredinol yr ymwrthedd ymhlith disgyblion. Er enghraifft, roedd llawer o ddisgyblion yn dweud '*stafallah*' (sef 'Allah maddeuwch imi') yn reddfol ar ôl clywed pethau a oedd yn gwrthdaro â'u credoau. Mae'n dadlau y dylai athrawon sicrhau disgyblion nad ydynt yn cyflawni camwedd trwy ddysgu am grefyddau eraill. Ymhellach, roedd dysgu am y Beibl ac ymweliadau ag eglwysi yn dderbyniol yn gyffredinol i ddisgyblion Mwslimaidd, ar yr amod nad oedd gweddio yn cael ei gyfuno â nhw.

3.3.1 Addysg Grefyddol Aml-ffydd

Mae canfyddiadau o'r llenyddiaeth ymchwil, yn ogystal ag o'n hymgyngoriadau ni, yn dangos awydd am fwy o amrywiaeth mewn AG, mewn ysgolion sydd â chymeriad crefyddol ac ysgolion heb gymeriad crefyddol, yn enwedig o ran ehangder y traddodiadau a addysgir (Jackson 2004, Moulin 2016b, Nesbitt 2004, Revell 2007). Dengys ymchwil presennol ar safbwyntiau disgyblion fod disgyblion yn gwerthfawrogi AG fel cyfle i glywed am wahanol grefyddau a byd-olygon o safbwynt gwrthrychol (Kuusisto & Kallioniemi 2014, Francis & Robbins 2011). Mae rhai astudiaethau yn awgrymu bod gan ddisgyblion ddiddordeb arbennig mewn dysgu am gredoau pobl eraill ond eu bod, weithiau, yn troi at AG am arweiniad ar eu credoau eu hunain hefyd (Kuusisto & Kallioniemi 2014, Engebretson 2004, Madge *et al.* 2014).

Fel arfer, mae'r cyfle i astudio amrywiaeth eang o draddodiadau crefyddol yn cael ei adlewyrchu mewn meysydd llafur y cytunwyd arnynt yn lleol (e.e. gweler Adran 5.5), ond mae rhai ymchwilwyr wedi mynegi pryder am y sylw arwynebol gaiff credoau heblaw Cristnogaeth mewn AG (Nesbitt 2004). Mae cynnwys byd-olygon anghrefyddol mewn meysydd llafur y cytunwyd arnynt yn lleol wedi dod yn fwyfwy cyffredin hefyd (Watson 2010), gan gysoni ysgolion â dyfarniad diweddar yr Uchel Lys ar y mater hwn (gweler Adran 3.3). Mae trafodaethau'n parhau am y graddau y gall athrawon fod yn niwtral yn eu hesboniad o wahanol fyd-olygon crefyddol/anghrefyddol (e.e. Jackson & Everington 2017). Serch hynny, teimlir yn

helaeth fod athrawon yn gallu darparu AG o ansawdd da, sy'n ymdrin ag amrywiaeth eang o grefyddau a thraddodiadau, gyda hyfforddiant a gwybodaeth ddigonol am y pwnc (Jackson & Everington 2017).

Canfyddiad allweddol yr ymchwil: mae disgyblion yn gwerthfawrogi safbwyntiau amrywiol

Mae llawer o'r ymchwil presennol yn dangos bod disgyblion yn gwerthfawrogi dysgu am safbwynt crefyddol eraill ac yn rhoi pwys ar hynny (Arweck & Nesbitt 2011, McCown 2016, McKenna *et al.* 2009, Pyke 2013). Mewn arolwg ansoddol a gynhaliwyd gyda thros 1000 o ddisgyblion ar draws Ewrop, canfu Knauth & Körs (2011) fod disgyblion yn ffafrio ymagwedd luosog tuag at AG ar y cyfan. Roedd llawer o ddisgyblion o'r farn bod dysgu am fyd-olygon eraill yn bwysig i atal gwrthdaro cymdeithasol yn y dyfodol.

Y tu hwnt i'r angen am fwy o ehangder, mae amrywiaeth cynyddol disgyblion yn yr ystafell ddosbarth yn cyflwyno heriau ychwanegol ar gyfer darparu AG. Mae ymchwil presennol yn dangos bod llawer o ddisgyblion o grefyddau lleiafrifol yn teimlo nad yw athrawon yn cynrychioli eu crefydd yn gywir yn yr ystafell ddosbarth (Ipgrave 1999, Moulin 2011, 2016a, 2016b). O ystyried yr amrywiaeth o fewn crefyddau, gall hyd yn oed ddisgyblion sy'n rhannu ffydd yr athro ei chael hi'n anodd uniaethu â chynrychiolaeth benodol. O ganlyniad, gall materion dadleuol godi, hyd yn oed mewn ysgolion sydd â chymeriad crefyddol, ymhlith disgyblion o ffydd y mwyafrif. I ryw raddau, ni ellir osgoi sefydliadau o'r fath, ond gallant serch hynny achosi anghysur ymhlith disgyblion sy'n teimlo bod gwrthdaro rhwng safbwyntiau'r cartref a'r safbwyntiau a addysgir yn yr ysgol (Nesbitt 2004).

3.3.2. Cyffredinedd, Amrywiaeth a Newid

Yn y llenyddiaeth ymchwil ehangach ac ymhlith yr ymatebion i'n hymgyngoriad, daw dwy thema graidd i'r amlwg ynghylch sut gellir gwella addysgu AG er mwyn cydnabod amrywiaeth crefydd a chred (Cush & Francis 2001, Jackson & O'Grady

2007, Nesbitt 2004, Panjwani 2005, 2014, Zillacus & Kallioniemi 2016). Mae'r rhain yn cynnwys:

- Pwysigrwydd cydnabod themâu cyffredin ar draws crefyddau a thraddodiadau dyneiddiol ac anghrefyddol.
- Dathlu amrywiaeth o *fewn a rhwng* byd-olygon crefyddol/anghrefyddol.

Teimlai llawer o ymatebwyr i'n hymgyngoriad fod archwilio thema benodol ar draws byd-olygon crefyddol/anghrefyddol gwahanol (e.e. ymprydio, gweddio neu werthoedd megis gonestrwydd a pharch) yn ddefnyddiol ar gyfer annog disgyblion i adnabod yr hyn sy'n gyffredin ymhlith traddodiadau. Gall dull o'r fath annog mwy o barch rhwng disgyblion o gefndiroedd gwahanol (Whittaker *et al.* 2009). Mae Wilson (2015) yn cofnodi gwers mewn ysgol gynradd Anglicanaidd, pan gafodd darllen safbwynt y Qur'an ynghylch genedigaeth wyrthiol yr Iesu ei groesawu gan ddisgyblion, gan helpu amlygu cytgord rhwng Islam a Christnogaeth. Gall archwilio'r croestoriadau hanesyddol rhwng crefyddau fod yn ddiddorol i ddisgyblion a chysylltu â meysydd eraill y cwricwlwm.

O ystyried y lluosogrwydd o fewn traddodiadau crefyddol, mae'n bwysig hefyd amlygu sut mae crefydd yn cydblethu â diwylliant. Mae cydnabod bod gan bob crefydd a byd-olwg ffurfiau niferus a'u bod yn newid drwy gydol hanes, yn gallu helpu i osgoi symleiddiadau a stereoteipiau (Madge *et al.* 2014, Moulin 2011, 2015). Gall yr ymagwedd hon hefyd leihau'r tebygolrwydd y bydd disgyblion yn teimlo bod eu crefydd eu hunain wedi'i gamliwio. Mae rhoi cyfleoedd i archwilio profiadau disgyblion eu hunain yn greadigol, neu roi enghreifftiau o grefydd 'bob dydd' a chrefydd mewn 'bywyd go iawn' yn gallu hoelio sylw a hyrwyddo parch a dealltwriaeth yn effeithiol (Cush & Francis 2001, Jackson 2004, Jackson & O'Grady 2007, O'Grady 2003). Hefyd, gall yr ymagweddau hyn helpu disgyblion i ddeall y gwahaniaethau rhwng crefydd athrawiaethol a chrefydd ymarferol.

Mae enghreifftiau o'r modd y gellir addasu AG i gydnabod amrywiaeth, cyffredinedd a newid yn cynnwys y canlynol:

- Dewis thema (megis duwioldeb, llawenydd neu ddathlu) ac archwilio sut y caiff ei hadlewyrchu yn straeon ac arferion grwpiau a thraddodiadau crefyddol ac anghrefyddol gwahanol.
- Bwrw golwg ar y gwahanol ffyrdd y mae arferion crefydd penodol yn cael eu cyflawni ar draws diwylliannau gwahanol (megis gwisgoedd crefyddol cyferbyniol neu fwydydd a fwyteir mewn gwyliau a dathliadau).
- Galluogi plant i fyfyririo ar brofiadau crefydd mewn 'bywyd go iawn' (megis archwilio'u profiadau o weddi, cynhemlu neu feddwl dwfn, neu brofiadau o addoli neu barchedig ofn a rhyfeddu).
- Galluogi disgyblion i fynegi eu gwerthoedd a'u hymdeimlad o ysbrydolrwydd drwy gelf, drama a dawns.

Gall dulliau o'r fath fod o gymorth ar gyfer meithrin ymdeimlad o undod rhwng disgyblion o wahanol gefndiroedd, a dathlu safbwyntiau amrywiol hefyd. Hefyd, gall y dulliau hyn ddilysu profiadau ysbrydol disgyblion nad ydynt yn grefyddol.

Yr hawl i dynnu disgyblion o wersi AG

Mae Richardson *et al.* (2013) yn dadlau nad yw'r hawl i dynnu plant o wersi AG yn cael ei gyfleu'n effeithiol iawn yn aml, gan nad yw llawer o rieni'n ymwybodol o'r opsiwn neu maent yn ofni y bydd eu plant yn destun sylw o ganlyniad. Roedd yr ymatebwyr i'n hymgyngoriad o'r farn bod AG yn bwysig iawn ar gyfer meithrin dealltwriaeth ac ymdeimlad o gysylltiad rhwng disgyblion ac, felly, y dylid osgoi tynnu disgyblion o wersi AG lle bynnag y bo'n bosibl. Fodd bynnag, dylid parhau i barchu dymuniadau rhieni pe byddent yn penderfynu gweithredu'r hawl i dynnu'u plant o wersi AG. Teimlai ymatebwyr ei bod yn bwysig i ysgolion ddatblygu perthnasoedd ymddiriedus, yn arbennig gyda rhieni o gefndiroedd crefyddol lleiafrifol. Pan fydd rhieni yn mynegi pryderon, dylid tawelu eu meddwl yn llwyr ac, o bosibl, rhoi manylion iddynt am gynnwys a dulliau gwersi AG er mwyn gwneud penderfyniad cwbl wybodus.

Yn ymarferol:

Pan fynegodd rhieni yn un o'r ysgolion cynradd a gymerodd ran yn ein hymgyngoriad bryder bod eu plentyn yn cymryd rhan mewn AG, gwahoddwyd y rhieni i gwrdd â'r Pennaeth. Roedd y pennaeth yn ofalus i sicrhau'r rhieni bod ganddynt yr hawl i dynnu'u plentyn o wersi AG ac na châi'r plentyn ei drin yn wahanol pe byddent yn gwneud hynny. Rhannodd y pennaeth drosolwg o'r maes llafur AG gyda'r rhieni a rhoi amser iddynt ystyried y mater. Ar ôl siarad gyda'r pennaeth, roedd y rhieni'n dawel eu meddwl a pharhaodd y plentyn i fynychu gwersi AG.

3.4 Gwasanaethau ac Addoli ar y Cyd Cynhwysol

Ymhlith yr ymatebwyr i'n hymgyngoriad, ystyriwyd yn helaeth fod gwasanaethau yn weithgareddau pwysig ar gyfer meithrin ymdeimlad o undod mewn ysgolion. Mae ymchwil yn dangos bod disgyblion ac athrawon, i raddau helaeth, yn cefnogi ac yn mwynhau'r agweddau dathliadol a moesol ar wasanaethau (Gill 2000a, 2000b). Fodd bynnag, gall fod yn anodd i rai disgyblion sy'n dilyn crefyddau lleiafrifol a disgyblion anghrefyddol ymhél ag elfennau ffydd neu, weithiau, maent hyd yn oed yn teimlo'n anghyfforddus amdanynt (Head 2009, Hemming 2018, Kay & 2001 Francis, Scourfield *et al.* 2013). At hynny, mae ymchwil ymhlith athrawon mewn ysgolion sy'n derbyn disgyblion o sawl ffydd yn dangos eu bod yn aml o'r farn bod elfennau ffydd gwasanaethau yn fwy dadleuol na'r dimensiynau cyffredinol (Gill 2000a, 2000b). Er bod ysgolion ar y cyfan yn addasu gwasanaethau yn unol â'r disgyblion a dderbyniant (Smith & Smith 2013), gall datblygu gwasanaethau sy'n briodol ac o ddiddordeb i bob disgybl fod yn heriol, serch hynny.

3.4.1 Cynnwys neu Eithrio?

Er y gall gwasanaethau gynnig cyfle i feithrin ymdeimlad o gyswllt ymhlith cymuned yr ysgol, gallant hefyd ddieithrio disgyblion o gefndiroedd lleiafrifol neu anghrefyddol os na allant gymryd rhan mewn gweithgareddau (Hemming 2018). Mae'n ofynnol yn

swyddogol i bob ysgol yng Nghymru a Lloegr ddarparu rhyw fath o addoli ar y cyd, dyddiol, 'o gymeriad Cristnogol yn gyfan gwbl neu'n bennaf' (Deddf Diwygio Addysg 1988, a.6-7), oni bai eu bod wedi gwneud cais am esemptiad drwy eu CYSAG lleol ar sail y disgyblion a dderbyniant i'r ysgol. Yn hynny o beth, bydd gwasanaethau mewn ysgolion Cristnogol sydd â chymeriad crefyddol a, hefyd, mewn llawer o ysgolion anenwadol, o natur Gristnogol yn gyffredinol. Felly, o dan rai amgylchiadau, mae potensial gan wasanaethau i atgyfnerthu profiadau o wahaniaeth a gwahanu crefyddol, gan ddibynnu ar sut y cânt eu rheoli (Smith 2005).

Mae rhieni a disgyblion o grefyddau lleiafrifol a chefnidiroedd heb ffydd weithiau'n mynegi pryderon am 'Drwytho Cristnogol' mewn gwasanaethau (Weller *et al.* 2015). Er bod ysgolion weithiau'n gwneud trefniadau ar gyfer disgyblion o leiafrifoedd crefyddol, megis caniatáu iddynt eistedd yn dawel yn ystod gweddïau Cristnogol, weithiau nid yw disgyblion anghrefyddol yn cael yr un gydnabyddiaeth (Fancourt 2017). Mae ysgolion yn aml yn amharod i ddweud nad yw gweddïo yn orfodol ac, o ganlyniad, ni fydd llawer o ddisgyblion anghrefyddol yn gwybod nad oes rhaid iddynt gymryd rhan. Gall hyn fod yn anghysurus i ddisgyblion anghrefyddol, y mae gweddï yn ddiystyr neu'n annidwyll iddynt (Hemming 2018).

3.4.2 Creu Awrygylch o Gynwysoldeb

Mae ymchwil presennol ac ymatebion i'r ymgynghoriad yn cyfeirio at nifer o ddulliau ar gyfer hwyluso cynwysoldeb mewn gwasanaethau. Mae'r rhain yn cynnwys:

- *Gwasanaethau aml-ffydd*: Mae gwasanaethau sy'n cynnwys straeon a gwyliau o draddodiadau crefyddol ac anghrefyddol gwahanol, sy'n aml yn amlygu gwerthoedd neu negeseuon moesol penodol, yn ffyrdd poblogaidd o gyflwyno gwasanaethau mewn cyd-destunau amrywiol (Baumann 1996, Erricker & Erricker 1997, Gill 2000b).
- *Dinasyddiaeth, undod a gwerthoedd a rennir*: Gallai canolbwyntio ar y meysydd cyffredin hyn helpu pob disgybl i deimlo'u bod yn cael eu cynnwys a'u bod yn gallu cymryd rhan (Cheetham 2000, Davies 2000, Mogra 2017, Smith & Smith 2013).

- *Geirio gweddïau yn benagored:* Mae ymchwil yn dangos bod gallu grwpiau lleiafrifol i gymryd rhan mewn addoli ar y cyd yn aml yn fater o 'fwriad penodol' (Juchtmans *et al.* 2013). Mae gweddïau sy'n mynegi gwerthoedd cyffredin ac nad ydynt yn cyfeirio at Dduw penodol felly'n fwy cynhwysol a hygyrch i ddisgyblion o gefndiroedd gwahanol.
- *Gwahodd plant i ddweud 'Amen' os yw'n adlewyrchu eu ffydd:* Mewn ysgolion sydd â chymeriad crefyddol, lle ceir mwy o bwyslais ar draddodiad crefyddol yr ysgol, mae hyn yn rhoi cyfle i ddisgyblion o grefyddau lleiafrifol neu ddim ffydd ymatal yn dawel.
- *Gweddi/cynhemlad personol:* Gallai hyn gynnwys caniatáu i ddisgyblion ysgrifennu eu gweddïau, eu cerddi neu eu cynhemlad eu hunain o dan arweiniad athro mewn AG neu ABCh/PSHE. Yna, gellir rhoi'r dewis i ddisgyblion adrodd eu gweddi/cynhemlad personol yn dawel yn ystod y gwasanaeth.
- *Amser ar gyfer myfyrio:* Gellir esbonio, os nad yw'r disgyblion yn dymuno gweddïo, gallant eistedd yn dawel a myfyrio ar rywbeth sy'n bwysig iddynt.
- *Mentrau llais y disgybl:* Bydd sicrhau bod gan yr ysgol amryw fentrau effeithiol yn ymwneud â llais y disgybl yn helpu i gael gwybod am anghenion amrywiol disgyblion a nodi mesurau priodol er mwyn helpu pob plentyn i deimlo'i fod yn cael ei gynnwys mewn gweithgareddau ar y cyd.

3.5 Darparu ar gyfer Anghenion Crefyddol

Bydd nifer o agweddau ar fywyd yr ysgol pan fydd gan ddisgyblion o gefndiroedd ffydd lleiafrifol anghenion penodol. Mae'r rhain yn cynnwys: lleoedd i weddïo, gofynion dietegol, anghenion dillad crefyddol, trefniadau ar gyfer mynychu gwyliau crefyddol a thynnu'n ôl o rai gweithgareddau (Keddie 2014, Moulin 2016). Fodd bynnag, mae'r graddau y mae ysgolion yn darparu ar gyfer anghenion crefyddol amrywiol disgyblion yn amrywio'n fawr. Ym mhob achos, mae'n bwysig bod yn sensitif, osgoi rhagdybio a chyfleu trefniadau'n glir i rieni a disgyblion. Angen allweddol pob disgybl yw gwneud ffrindiau a datblygu ymdeimlad o berthyn i eraill. Felly, mae'n hynod bwysig bod athrawon yn sensitif i eithrio oherwydd gwahaniaethau mewn gwisg, diet ac arferion. Unwaith eto, gall archwilio a dathlu

gwahaniaethau o'r fath trwy AG, ABCh/PSHE, gwasanaethau a digwyddiadau helpu i feithrin ymdeimlad o gynnwys.

3.5.1 Anghenion Gweddïo ac Ysbrydol

Mae'n ymddangos bod llawer o ysgolion yn weddol barod i ddarparu manau gweddïo, lle bo hynny'n bosibl. Fodd bynnag, mae ymchwil presennol yn awgrymu y gallai rhai ysgolion fod yn fwy rhagweithiol wrth gynnig gofod i weddïo a/neu ofalu am gyfleusterau gweddïo, er enghraifft trwy ddarparu matiau gweddïo a chyfleusterau ymolchi (Conroy *et al.* 2013, Guo 2015, Hemming 2015). Oherwydd diffyg manau gweddïo mewn rhai ysgolion, gall disgyblion ddefnyddio manau amhriodol, fel ciwbiclau toiled, o ganlyniad (Hemming 2015). Yn ogystal, mae Berkley & Vij (2008) yn nodi pwysigrwydd cydnabod nad yw anghenion ysbrydol yn unigryw i grefydd ac y gallai disgyblion anghrefyddol elwa hefyd o fannau sydd wedi'u neilltuo ar gyfer meddwl neu fyfyrrio.

Er ei bwysigrwydd, nid yw darparu ar gyfer anghenion gweddïo crefyddau lleiafrifol bob amser yn syml. Mewn rhai amgylchiadau, mae'n bosibl na fydd digon o le gan ysgolion sydd â chyfran fawr o ddisgyblion o ffydd leiafrifol i ddarparu cyfleusterau er mwyn i'r holl ddisgyblion weddïo. At hynny, nid yw rhai ysgolion sydd â chymeriad crefyddol yn teimlo bod neilltuo cyfleusterau gweddïo ar gyfer crefyddau eraill yn cyd-fynd â'u hethos (Wilson 2015). Mewn amgylchiadau o'r fath, gallai disgyblion addasu eu harferion addoli dyddiol o gwmpas oriau'r ysgol. Er enghraifft, disgwylir yn gyffredinol i Fwslimiaid weddïo 5 gwaith y dydd a gallai hyd at ddwy o'r gweddïau dyddiol hyn ddigwydd yn ystod y diwrnod ysgol². Fodd bynnag, mae ymchwil yn dangos bod rhai disgyblion yn 'dal i fyny' â'u gweddïau ar ôl cyrraedd adref o'r ysgol neu'n nid ydynt yn cadw'n gaeth at bob un o'r 5 gweddi (Wilson 2015). Dylid nodi bod y Muslim Council of Britain yn argymhell bod pob ysgol yn paratoi darpariaeth i ddisgyblion weddïo (Muslim Council of Britain 2007). Serch hynny, mae ymchwil ymhlith rhieni Mwslimaidd yn dangos bod gan rai rhieni ymagwedd fwy pragmatig tuag at weddïo dyddiol (Wilson 2015).

² Sef, *Zuhr* (rhwyng canol dydd a'r prynhawn), sydd bob amser yn digwydd yn ystod y diwrnod ysgol, ac *Asr*, rhwyng canol y prynhawn a'r machlud, sydd weithiau'n digwydd yn ystod y diwrnod ysgol.

Cynigiodd ymatebwyr i'r ymgynghoriad amrywiaeth o fesurau sydd â'r nod o ddarparu ar gyfer anghenion gweddïo ac ysbrydol disgyblion, gan gynnwys:

- Darparu 'ystafell dawel' neu 'barth tawel' y gellir eu defnyddio ar gyfer gweddïo, meddwl neu fyfyrïo. Mae rhai ysgolion yn cynnwys dodrefn meddal a goleuadau addas i annog awyrgylch myfyriol. Hefyd, gellir defnyddio'r manau hyn ar gyfer disgyblion tra byddant yn ymprydio. Bydd osgoi symbolau crefyddol amlwg yn sicrhau bod pob disgybl yn gallu defnyddio'r manau hyn.
- Creu 'gerddi ffydd' - manau awyr agored pwrpasol lle y gall disgyblion feddwl am eu hysbrydolrwydd eu hunain.
- Darparu myfyrdodau secwlar dan arweiniad. Adroddwyd bod y rhain yn boblogaidd iawn ymysg disgyblion o bob cefndir ffydd.

Canfyddiad allweddol yr ymchwil: gweddi a gofod cysegredig

Mewn astudiaeth ymchwil yn ymwneud ag un ysgol gynradd yng ngogledd Lloegr, nid oedd disgyblion Mwslimaidd bob amser yn teimlo'n gyfforddus yn defnyddio'r man a neilltuwyd ar gyfer gweddïo, yn llyfrgell yr ysgol. Wrth siarad â disgyblion, darganfu Hemming (2015) fod y man gweddïo yn ddigonol, ond nad oedd gan ddisgyblion ffyrdd priodol o storio eu matiau gweddïo. O ganlyniad, roedd rhai disgyblion Mwslimaidd yn pryderu y byddai eu matiau yn fudr pan fyddai angen iddynt eu defnyddio.

3.5.2 Bwyd ac Ymprydio

Ar hyn o bryd, mae llawer o ysgolion yn darparu ar gyfer anghenion bwyd grwpiau crefyddol gwahanol drwy'r gwasanaeth cinio ysgol (Hemming 2015) ond mae ymchwil presennol yn awgrymu bod potensial gan amseroedd cinio i atgyfnerthu gwahanu crefyddol oherwydd gofynion dietegol gwahanol (Smith 2005). Teimlai llawer o'r ymatebwyr i'n hymgynghoriad y gallai archwilio credoau ynghylch bwyd a diet drwy'r cwricwlwm a digwyddiadau eraill yn yr ysgol fod yn ddefnyddiol er mwyn ennyn chwilfrydedd am arferion a diwylliannau grwpiau crefyddol eraill. Gall ysgolion:

- Ddarparu cyfleoedd i archwilio anghenion dietegol amrywiol grwpiau crefyddol eraill mewn AG, ABCh/PSHE, gwasanaethau a meysydd eraill y cwricwlwm er mwyn helpu i egluro a chwalu camsyniadau am arferion bwyd gwahanol.
- Cynnal gweithgareddau sy'n canolbwyntio ar thema bwyd, megis rhannu prydau o draddodiadau diwylliannol a chrefyddol gwahanol mewn gwyliau a digwyddiadau.

Gall dulliau o'r fath gynnig cyfleoedd dysgu gwerthfawr i blant a gallant helpu i feithrin cysylltiadau rhwng yr ysgol a'r gymuned ehangach.

Efallai y bydd rhai ysgolion eisiau darparu dewisiadau llysieuol, halal a kosher trwy'r gwasanaeth cinio ysgol er mwyn darparu ar gyfer anghenion rhai disgyblion Hindŵaidd, Sikh, Mwslimaidd ac Iddewig. Efallai y bydd ysgolion sydd â chyfran uchel oddisgyblion Mwslimaidd yn penderfynu bod pob cig a weinir yn gig halal. Fodd bynnag, bydd ysgolion eisiau cydbwysio dull o'r fath ag anghenion y gymuned ehangach a gallent ofni gwrthwynebiad ymhlith rhieni nad ydynt yn Fwslimaidd (Wilson 2015). Lle y darperir gwahanol opsiynau, mae'n bwysig marcio bwyd yn ddigonol fel bod disgyblion yn gwybod pa brydau y gallant eu bwyta. Un ffordd yw defnyddio hambyrddau lliw gwahanol y gall disgyblion eu dewis er mwyn dangos i'r arlwywyr pa fwyd yr hoffent ei gael. Dylai ysgolion sydd â disgyblion Mwslimaidd geisio sicrhau bod losin a roddir i grwpiau dosbarth yn rhai halal hefyd. Yn ogystal, dylid cydnabod bod rhai aelodau o grefyddau penodol (gan gynnwys rhai Hindŵiaid a Sikhiaid) yn dilyn diet llysieuol ac na allant fwyta losin sy'n cynnwys gelatin (Nesbitt 2004).

Er nad yw'n orfodol i Fwslimiaid ymptydio hyd nes y glasoed, mae llawer yn dechrau ymptydio yn 10 neu'n 11 oed. Mae'r Muslim Council of Britain (2007) yn cynghori na ddylai plant o dan 10 oed gael eu hannog i ymptydio tra byddant yn yr ysgol, oherwydd gallai hynny amharu ar eu dysgu. Os bydd plant ifanc yn mynegi diddordeb mewn ymptydio, dylai ysgolion gydweithio â'u rhieni i'w hannog i ymptydio'r tu allan i oriau ysgol, neu am hanner diwrnod yn unig. I blant dros 10 oed, gallai ysgolion ddewis cefnogi eu dewis, ond ni ddylent blismona hynny. Un dull a fabwysiadwyd gan yr ysgol gynradd yn ymchwil Wilson (2015) oedd gwneud brechdanau y gallai'r plant ofyn amdanynt, pe byddent yn penderfynu eu bod am

dorri eu hympryd. Nodwyd bod plant yn aml yn penderfynu ymprydio ar adegau penodol yn ystod y dydd, neu dorri eu hympryd o bryd i'w gilydd, wrth iddyn nhw arbrofi â'r hyn sy'n gweithio iddyn nhw. Yn ogystal, dylai ysgolion gydnabod bod ymprydio yn gallu bod yn rhan bwysig o ddatblygiad hunaniaeth Mwslim ifanc, a dylent fod yn effro i'r posibilrwydd bod disgyblion Mwslimaidd a disgyblion eraill yn gwawdio'r unigolyn am ei ddewisiadau (Wilson 2015).

3.5.3 Anghenion Dillad a Gwisg

Mae ymchwil presennol yn dangos bod ysgolion yn amrywio o ran darparu ar gyfer gwisg crefyddol. Yn gyffredinol, mae'r rhan fwyaf o ysgolion yn caniatáu mathau penodol o ddillad crefyddol (megis yr hijab a'r patka). Fodd bynnag, darganfu ymchwil arolygon ar draws Prydain enghreifftiau o ddisgyblion a chynorthwywyr addysgu yn cael eu hatal rhag gwisgo'r hijab mewn ysgol. Mewn ychydig achosion, adroddwyd hefyd fod mamau wedi cael eu hatal rhag mynychu cyfarfodydd ysgol tra'n gwisgo'r Niqab (fêl lawn) (Weller *et al.* 2015). Nododd astudiaeth ymchwil arall nifer o anghydfodau yn ymwneud â gwisgo gwisg a symbolau crefyddol gan ddisgyblion, a gwrthdaro â gwisg ysgol (Jackson & O'Grady 2007). Mae canllawiau'r Llywodraeth ar wisg ysgol braidd yn amwys. Fodd bynnag, awgrymir y dylai'r polisi ar wisg ysgol ddarparu ar gyfer y rhan fwyaf o ofynion crefyddol o ran gwisg. Hefyd, rhaid i ysgolion ddangos nad yw eu polisi ar wisg ysgol yn gwahaniaethu yn erbyn unrhyw grŵp penodol (Department for Education 2013, Llywodraeth Cymru 2011). Pan fydd yn well gan ysgolion sicrhau unffurfiaeth ymhlith disgyblion, gallant ddewis darparu sgarffiau pen sy'n cyd-fynd â rheoliadau neu ganiatáu un lliw yn unig, a gofyn bod symbolau crefyddol yn cael eu gwisgo o dan ddillad.

Hyd yn oed pan ganiateir dillad crefyddol, gall safbwyntiau rhai unigolion yn yr ysgol fod yn llai na goddefgar. Mae ymchwil presennol yn awgrymu bod amgyffredion a stereoteipiau rhai disgyblion ac athrawon am ferched Mwslimaidd sy'n gwisgo'r hijab yn negyddol (Taylor 2014). I ferched ifanc Mwslimaidd, gall gwisgo sgarffiau pen fod yn agwedd bwysig ar ddatblygiad eu hunaniaeth (Wilson 2015). Yn hynny o beth, mae'n bwysig bod ysgolion yn mynd ati i ddatblygu amgylchedd anogol, sy'n amddiffyn disgyblion rhag gwahaniaethu. Gallai tynnu sylw at wisgoedd tebyg sy'n

cael eu gwisgo gan grefyddau gwahanol (megis penwisgoedd lleianod Cristnogol) helpu i leihau rhagfarn.

3.6 Gwyliau a Dathliadau Crefyddol

Mewn ysgolion cynradd, gall gwyliau a dathliadau fod yn ddigwyddiadau pwysig ar gyfer datblygu ymdeimlad o gymuned a chynnwys rhieni ym mywyd yr ysgol. Mewn cyd-destunau amrywiol, mae digwyddiadau o'r fath yn cynnig cyfleoedd cyffrous ar gyfer dysgu am draddodiadau crefyddol eraill. Fodd bynnag, gallant hefyd beri her i ysgolion, er enghraifft os bydd niferoedd mawr o ddisgyblion o rai grwpiau crefyddol yn absennol o'r ysgol er mwyn mynychu gwyliau ar adegau amrywiol yn ystod y flwyddyn ysgol.

3.6.1 Y Nadolig, Y Pasg a'r Cynhaeaf

Yn gyffredinol, fel y prif wyliau yn y calendr Cristnogol, nodir y Nadolig a'r Pasg gyda gweithgareddau a dathliadau mewn ysgolion yn ystod y tymhorau blaenorol. Yn ogystal, mae llawer o ysgolion yng Nghymru a Lloegr yn cynnal gweithgareddau a digwyddiadau i ddathlu'r cynhaeaf yn yr hydref (Nesbitt 2004). Mae'r gwyliau hyn nid yn unig yn grefyddol, ond yn ddiwylliannol hefyd, a gellir eu dathlu mewn ffordd sy'n gynhwysol i bob disgybl. Nodwyd mewn ymchwil presennol fod gallu disgyblion lleiafrifol i gymryd rhan mewn dathliadau Cristnogol yn adlewyrchu i raddau helaeth p'un a yw'r rhain yn cael eu hystyried yn grefyddol neu'n ddiwylliannol. Er enghraifft, gallai disgyblion lleiafrifol fod yn llai tebygol o fynychu dathliad a gynhelir mewn eglwys yn hytrach nag mewn neuadd ysgol, oherwydd gallai teuluoedd o grwpiau ffydd nad ydynt yn Gristnogion amgyffred mai addoli ydyw (Wilson 2015).

Mae ymchwil presennol yn dangos bod llawer o ddisgyblion lleiafrifol yn cymryd rhan yn weithgar yn yr agweddau cyffredin ar ddathliadau crefyddol (Hemming 2015, Wilson 2015). Pan nad yw rhai disgyblion yn gallu cymryd rhan mewn gwyliau neu ddathliadau crefyddol (megis gwasanaethau arbennig neu ymweliadau ag eglwysi), gallai ysgolion ddarparu trefniadau eraill ar gyfer yr unigolion hynny. Gall cynnal trafodaeth am eu cyfranogiad mewn gwyliau a digwyddiadau crefyddol fod yn anodd

i ddisgyblion o gefndiroedd lleiafrifol a gall arwain at ddryswch. Darganfu un astudiaeth ymchwil fod disgyblion Mwslimaidd wedi drysu ynghylch y gwahaniaethau yn y safbwyntiau Cristnogol ac Islamaidd sy'n ymwneud â geni'r Iesu a'i farwolaeth. Roedd dathliadau'r Nadolig yn fwy anodd i ddisgyblion na dathliadau'r Pasg oherwydd bod mwy o bwyslais diwylliannol yn cael ei roi ar y Nadolig, er gwaethaf y gwahaniaethau diwinyddol sylweddol sy'n gysylltiedig â'r Pasg (Wilson 2015).

Mae nifer o gamau y gall ysgolion eu cymryd fel bod digwyddiadau yn teimlo'n fwy cynhwysol i ddisgyblion o gefndiroedd crefyddol lleiafrifol. Mae'r rhain yn cynnwys y canlynol:

- Canolbwyntio'n bennaf ar ganeuon nad ydynt yn grefyddol neu osgoi caneuon crefyddol sy'n efengylaidd iawn.
- Pwysleisio'r agweddau cyffredin a moesol ar ddigwyddiadau, y gellir eu gwneud yn berthnasol i bob disgybl.
- Lle y bo'n briodol, cynnal rhai digwyddiadau yn neuadd yr ysgol yn hytrach nag yn yr Eglwys leol fel bod cymaint â phosibl o ddisgyblion ffydd lleiafrifol yn cymryd rhan. Os oes rhaid cynnal digwyddiadau mewn eglwys, gall pwysleisio nad yw gweddïo yn orfodol i ddisgyblion nad ydynt yn Gristnogol helpu i dawelu pryderon mai gweithred o addoli Cristnogol o reidrwydd yw presenoldeb yn y digwyddiad.

3.6.2 Gwyliau Crefyddol Lleiafrifol

Mae llawer o ysgolion yn dewis cofnodi neu fynd ati i ddathlu rhai gwyliau a digwyddiadau crefyddol lleiafrifol. Mae'r gwyliau hynny sy'n cael eu cydnabod yn fwyaf cyffredin mewn ysgolion yn cynnwys Eid, Diwali, Hanukkah a Vaisakhi (Keddie 2014, Nesbitt 2004). Ystyrir yn helaeth ei bod yn briodol cofnodi gwyliau crefyddol lleiafrifol, naill ai drwy wasanaethau neu drafodaethau yn yr ystafell ddosbarth, mewn ysgolion sydd â chymeriad crefyddol ac ysgolion heb gymeriad crefyddol (e.e. Catholic Education Service 2008). Roedd rhai o'r ymatebwyr i'n hymgyngoriad o'r farn y gallai ysgolion fynd ymhellach a chynnal dathliadau ysgol gyfan ar gyfer gwyliau crefyddol lleiafrifol drwy ganolbwyntio ar yr agweddau diwylliannol, megis goleuo canhwylau, adrodd straeon a rhannu bwyd. Gall digwyddiadau o'r fath hybu

dealltwriaeth o grefyddau eraill ymhlith disgyblion Cristnogol a disgyblion anghrefyddol, a gallant helpu i atal ymdeimlad o ddieithrio ymysg disgyblion a chymunedau o leiafrifoedd crefyddol. Fodd bynnag, mae rhai ysgolion wedi wynebu adwaith gan rieni Cristnogol neu Wyn Prydeinig ynghylch dathliadau gwyliau crefyddol nad ydynt yn rhai Cristnogol (Hemming 2015). Felly, bydd pennu dull yr ysgol yn golygu cydbwysu safbwyntiau gwahanol grwpiau (Wilson 2015).

Mae llawer o rieni o gefndiroedd ffydd lleiafrifol yn dewis cadw eu plant o'r ysgol yn ystod gwyliau crefyddol pwysig (Wilson 2015). Mae ymchwil presennol yn dangos bod ysgolion ar y cyfan yn caniatáu i ddisgyblion gymryd rhywfaint o amser i ffwrdd i gynnal digwyddiadau crefyddol allweddol. Yn ogystal, mae rhai ysgolion yn dewis trefnu hyfforddiant staff a diwrnodau HMS i gyd-fynd â digwyddiadau o'r fath er mwyn lleihau'r tarfu ar ddysgu disgyblion (Weller *et al.* 2015). Fodd bynnag, efallai na fydd rhai ysgolion sydd â chymeriad crefyddol o'r farn bod dathlu gwyliau crefyddau eraill mewn ffordd mor agored yn briodol. Mewn achosion o'r fath, gallai'r ysgol fabwysiadu strategaeth o dderbyn yn oddefol, lle na chaiff disgyblion a rhieni eu cosbi am absenoldebau adeg digwyddiadau crefyddol pwysig (Wilson 2015).

3.6.3 Dathlu Amrywiaeth

Yn ogystal â chydabod gwyliau a dathliadau, roedd ymatebwyr i'r ymgynghoriad o'r farn bod dathlu amrywiaeth crefydd a chred mewn ysgol mewn ffordd fwy cyffredinol, trwy ddigwyddiadau pwrpasol, yn bwysig. Yn aml, mae digwyddiadau o'r fath yn canolbwyntio ar arferion grwpiau crefyddol gwahanol (megis bwyd, dawns a gwisgoedd dathliadol). Mae enghreifftiau'n cynnwys y canlynol:

- *Diwrnod Aml-ffydd* - yn cynnwys gweithdai wedi'u harwain gan gynrychiolwyr crefyddau a chredoau anghrefyddol gwahanol, gyda chyfleoedd i blant gyflwyno gwaith celf, dawns a drama. Hefyd, gellir gwahodd rhieni ac aelodau'r gymuned leol i helpu i feithrin cysylltiadau â rhannau gwahanol o'r gymuned.
- *Diwrnodau Heddwch Mala* (gweler adran 5.6) - dyma gysyniad a ddatblygwyd gan elusen o Gymru, â'r nod o annog dealltwriaeth ymhlith disgyblion o bob cefndir. Roedd rhai o'r ymatebwyr i'n hymgyngghoriad wedi cynnal diwrnodau

Heddwch Mala yn eu hysgolion, lle byddai disgyblion yn gwneud breichledau o liwiau'r enfys i gynrychioli cytgorod rhwng grwpiau crefyddol ac ysbrydol. Mae pob lliw yn cynrychioli ffydd neu greddo gwahanol, gan gynnwys glain gwyn ar gyfer ffydd neu greddo'r plentyn. Dywedwyd bod y disgyblion yn yr ysgolion lle cynhaliwyd y digwyddiadau hyn wedi eu croesawu'n frwd.

Yn ymarferol:

Fe wnaeth un ysgol a gymerodd ran yn ein hymgyngghoriad gynnal digwyddiad aml-ffydd, gan wahodd siaradwyr o grwpiau crefyddol lleiafrifol gwahanol iddo. Cymerodd disgyblion o bob cefndir ran a bu modd iddynt arddangos gwaith creadigol i rieni a'r gymuned ehangach (gan gynnwys barddoniaeth, dawns a gwaith celf). Hefyd, gwahoddwyd disgyblion a rhieni i ddod â bwyd i'w rannu. Yn ddiweddarach, cafodd yr ysgol rai cwynion gan rieni Gwyn Prydeinig am y ffocws ar grefyddau lleiafrifol. Ymatebodd yr ysgol drwy siarad â rhieni ac esbonio bod digwyddiadau Cristnogol yn cael eu pwysleisio yn yr ysgol a bod y digwyddiad yn rhoi cyfle dysgu i'r plant. Ar y cyfan, roedd rhieni'n fodlon ar yr ymateb hwn a chynhaliwyd y digwyddiad y flwyddyn ganlynol heb gŵyn.

3.7 Rhieni a'r Gymuned Ehangach

Roedd yn amlwg iawn o'n hymgyngghoriadau fod llawer o ysgolion yn teimlo bod cyfrifoldeb arnynt i estyn allan i'w cymuned leol. Adlewyrchir yr awydd hwn mewn ymchwil presennol hefyd, gydag astudiaethau'n dangos bod ysgolion yn aml yn amgyffred bod ganddynt rôl bwysig yn gwasanaethu'r gymuned ehangach (Colson 2004). Serch hynny, gall ymgysylltu â rhieni a chymunedau mewn cyd-destunau amrywiol gyflwyno nifer o heriau. Rhaid i ysgolion sicrhau cydbwysedd rhwng anghenion a dymuniadau grwpiau crefyddol a diwylliannol gwahanol a all wrthdaro ar adegau. Yn ogystal, gall fod yn haws i ysgolion sydd â chymeriad crefyddol ymgysylltu â'u cymuned ffydd eu hunain na phobl o grefyddau neu fyd-olygon eraill (Hemming 2015). Felly, gall ysgolion o'r fath deimlo bod angen iddynt ddatblygu strategaethau ychwanegol i estyn allan yn llwyddiannus i rannau eraill o'r gymuned.

Mae ymchwil presennol yn dangos bod rhieni o grwpiau lleiafrifol weithiau'n teimlo nad yw ysgolion yn darparu digon ar gyfer eu ffydd. Er enghraifft, yn astudiaeth Hemming (2015), roedd rhai rhieni o'r farn y dylai ysgolion wneud rhagor i ddathlu gwyliau crefyddol nad ydynt yn Gristnogol neu ddarparu dosbarthiadau ar ieithoedd lleiafrifol. Fodd bynnag, gall rhai rhieni o'r gymuned Gwyn Prydeinig (Cristnogol/anghrefyddol) fynegi pryderon am ysgolion yn 'mynd yn rhy bell', yn eu tyb nhw, wrth ddarparu ar gyfer lleiafrifoedd mewn cyd-destun diwylliannol neu grefyddol Cristnogol. Gall hyn gynnwys trefniadau megis atal rhai llyfrau poblogaidd i blant a allai beri tramgwydd i rai grwpiau, cynnwys gwyliau nad ydynt yn rhai Cristnogol yng nghalendr yr ysgol a'r amgyffrediad o wanhau addoli Cristnogol (Hemming 2015, Nesbitt 2004). Yn aml, mae ysgolion yn ceisio rheoli'r mathau hyn o densiynau drwy ddefnydd priodol o gyfathrebu â rhieni.

3.7.1 Ymgysylltu â Chymunedau Lleiafrifol

Gall gwahaniaethau diwylliannol ac ieithyddol fod yn rhwystr sylweddol rhag ymgysylltu â rhieni a chymunedau crefyddol lleiafrifol. Mewn achosion o'r fath, gall fod angen i ysgolion fod yn arbennig o sensitif i unrhyw wahaniaethau diwylliannol a allai lesteirio cyfathrebu gydag aelodau o gymunedau penodol. Yn gyffredinol, mae athrawon o gefndiroedd crefyddol lleiafrifol wedi'u tangynrychioli, hyd yn oed mewn ysgolion â chyfran uchel o ddisgyblion o grefyddau lleiafrifol (Weller *et al.* 2015). Mewn achosion lle y daw cyfran fawr o boblogaeth y disgyblion o grŵp crefyddol lleiafrifol, efallai y bydd yr ysgol yn dymuno cymryd camau ychwanegol i bontio cyfathrebu, fel y rhai a drafodir isod.

Canfyddiad allweddol yr ymchwil: teimlo allan o le

Yn ei gwaith ymchwil yn canolbwyntio ar gysylltiadau â'r gymuned Fwslimaidd o Dde Asia o gwmpas tair ysgol yn y DU, darganfu Keddie (2011) fod llawer o famau benywaidd yn y gymuned yn ofni'r hyn roeddent yn ei ystyried yn 'amgylchedd Gwyn' ac nid oeddent yn teimlo'n hyderus i siarad ag athrawon yn yr ysgol.

Dylid cofio hefyd fod grwpiau anghrefyddol yn ffurfio cymuned lleiafrifol mewn rhai cyd-destunau, yn enwedig y rhieni hynny sydd â phlant mewn ysgolion sydd â chymeriad crefyddol. Mae amrywiaeth o resymau pam y gallai teuluoedd anghrefyddol ddewis anfon eu plant i ysgol sydd â chymeriad crefyddol, ond weithiau ni fydd ganddynt lawer o ddewis yn hyn o beth, yn enwedig mewn cyd-destunau gwledig pan fydd un ysgol gynradd yn unig yn y pentref (Hemming & Roberts 2018). Yn hynny o beth, mae'n bwysig ystyried anghenion y grŵp hwn o ddifrif hefyd. Gall ymdrin yn agored â phryderon teuluoedd anghrefyddol helpu i sicrhau bod darpariaeth briodol ar eu cyfer, yng nghyd-destun parch gan bawb tuag at ethos crefyddol yr ysgol.

Ni waeth pa mor anodd, mae ymgysylltu'n llwyddiannus â chymunedau lleiafrifol cystal â phosibl yn bwysig ar gyfer sicrhau perthnasoedd cydlynol yn yr ysgol a'r tu hwnt iddi. Gallai ysgolion fabwysiadu nifer o ddulliau, megis:

- Penodi aelod dynodedig o staff i gyfathrebu â rhai rhannau o'r gymuned (gan gynnwys disgyblion a rhieni). Mae ymchwil yn dangos bod hyn yn fwyaf effeithiol pan fydd yr aelod staff yn rhannu cefndir crefyddol a diwylliannol y gymuned dan sylw (Keddie 2011).
- Cynnal boreau coffi ac ymgynghoriadau â rhieni er mwyn creu cyfleoedd anffurfiol i ddeall rhagor am anghenion grwpiau gwahanol. Gall rhieni fod yn fwy hyderus i egluro anghenion crefyddol eu plant mewn awyrgylch mwy hamddenol.
- Gallai cynnal digwyddiadau fel diwrnodau aml-ffydd, diwrnodau coffa rhyngwladol a digwyddiadau elusennol helpu i ddod â grwpiau ffydd a grwpiau anghrefyddol o'r gymuned ehangach at ei gilydd ac annog parch a dealltwriaeth (Catholic Education Service 2008, Keddie 2014). Mae ysgolion mewn sefyllfa unigryw i ddwyn ynghyd wahanol rannau o'r gymuned a gweithio 'er lles pawb'.
- Gall osgoi cyfeiriadau at unrhyw Dduw penodol yn ystod gwasanaethau a digwyddiadau helpu i atal teimladau o ddieithrio ymysg rhieni sy'n bresennol.

4. Enghreifftiau o Arddangosfeydd

Darparwyd y ffotograffau canlynol trwy garedigrwydd y Religious Studies Resource Centre, Nottingham (www.rsresources.org.uk) a dangosant rai o'r ffyrdd y gellir defnyddio amgylchedd yr ysgol gynradd yn effeithiol i roi pwys ar amrywiaeth crefydd a chred.

Gosodiad Mosg

Yr ŵyl Iddewig, Succot

Gosodiad Cristnogol

Synagog mewn ysgol

Gorsedd Sikhaidd

Bwdha o dan goeden Bodhi

Clociau yn y Mosg

Gosodiad Bwdhaidd

Cysegrfa Fwdhaidd

Sgrôl y Torah Iddewig

Eglwys mewn ysgol

Mosg mewn Ysgol

Gosodiad Gurdwara

Gurdwara mewn ysgol

5. Adnoddau i Athrawon

5.1 Dogfennau Canllaw Swyddogol

- DCSF (2010) *Religious Education in English Schools: Non-Statutory Guidance*:https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/190260/DCSF-00114-2010.pdf
- DfE (2014) *Promoting Fundamental British Values as Part of SMSC in Schools - Departmental Advice for Maintained Schools*:
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/380595/SMSC_Guidance_Maintained_Schools.pdf
- DfE (2013) *Personal, Health, Social and Economic (PSHE) Education*:
<https://www.gov.uk/government/publications/personal-social-health-and-economic-education-pshe/personal-social-health-and-economic-pshe-education>
- DfE (2013) *School Uniform: Guidance for Governing Bodies, School Leaders, School Staff and Local Authorities*:
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/514978/School_Uniform_Guidance.pdf
- Llywodraeth Cynulliad Cymru (2008) *Fframwaith enghreifftiol cenedlaethol ar gyfer cyflwyno addysg grefyddol i ddysgwyr 3 i 19 oed yng Nghymru*:
<http://learning.gov.wales/docs/learningwales/publications/130426-re-national-exemplar-framework-cy-v2.pdf>
- Llywodraeth Cynulliad Cymru (2008) *Fframwaith addysg bersonol a chymdeithasol ar gyfer dysgwyr 7 i 19 oed yng Nghymru*:
<http://learning.gov.wales/docs/learningwales/publications/130425-personal-and-social-education-framework-cy.pdf>
- Llywodraeth Cymru (2011) *Canllawiau ar gyfer cyrff llywodraethu ar bolisiau gwisg ysgol ac edrychiad disgyblion*:
<https://beta.llyw.cymru/sites/default/files/publications/2018-03/canllawiau-ar-gyfer-cyrff-llywodraethu-ar-bolisiau-gwisg-ysgol-ac-edrychiad-disgyblion-diwygiwyd-gorffenaf-2011.pdf>

5.2 Adnoddau Rhad ac am Ddim y Cwricwlwm

- Association for Citizenship Teaching:
<https://www.teachingcitizenship.org.uk/resources>
- Bahá'í RE – Resources for Schools: <http://re.bahai.org.uk>
- National Association of Teachers of Religious Education (NATRE):
<https://www.natre.org.uk/resources> (rhaid bod yn aelod i gael at rai adnoddau)
- PSHE Association: www.pshe-association.org.uk/curriculum-and-resources
- Primary Resources: <http://www.primaryresources.co.uk>
- RE Today Services: <http://www.retoday.org.uk> (mae rhai adnoddau ar gael yn rhad ac am ddim)
- RE:Start / RE:Teachers (Cristnogaeth): <http://request.org.uk/restart/>
- Religious Education Council of England and Wales:
<https://www.religiouseducationcouncil.org.uk/resources/celebrating-re-lesson-ideas-activities/>
- Religious Studies Resource Centre: www.rsresources.org.uk (gellir talu ffi fechan i ymuno a benthyc adnoddau yn Nottingham a Swydd Nottingham)
- Shap Working Party: <http://www.shapworkingparty.org.uk/resources.html>
- Understanding Humanism: <https://understandinghumanism.org.uk>

5.3 Adnoddau Masnachol y Cwricwlwm

- Articles of Faith: <https://www.articlesoffaith.co.uk>
- Babcock IDP: <https://www.babcockldp.co.uk>
- Books at Press: <http://www.booksatpress.co.uk>
- Discovery RE: <https://discoveryschemeofwork.com>
- Jigsaw PSHE: <https://www.jigsawpshe.com>
- RE Matters: www.rematters.co.uk
- RE:ONLINE: <http://www.reonline.org.uk>
- RE Today Services: <http://www.retoday.org.uk>
- Teach It Primary: <https://www.teachitprimary.co.uk>
- TEACH:RE: <http://www.teachre.co.uk>
- Adnoddau AG/PSHE TTS i Ysgolion: <https://www.tts-group.co.uk/primary/>

5.4 Llyfrau Defnyddiol ar gyfer Ysgolion

- Bowker, J. (2005) *The Concise Oxford Dictionary of World Religions*, Gwasg Prifysgol Rhydychen
- Brook, J. (2014) *The RE Teacher's Survival Guide: A Practical Guide to Teaching RE in Primary Schools*, Bible Reading Fellowship.
- Elton-Chalcraft, S. (gol.) (2014) *Teaching RE Creatively*, Routledge.
- Hemming, P.J. (2015) *Religion in the Primary School; Ethos, Diversity, Citizenship*, Routledge.
- Lowndes, J. (2012) *The Complete Multi-faith Resource for Primary Religious Education: Ages 4-7*, Routledge.
- Lowndes, J. (2012) *The Complete Multi-faith Resource for Primary Religious Education: Ages 7-11*, Routledge.
- McCreery, E., Palmer, S. and Voiels, V. (2008) *Teaching Religious Education: Primary and Early Years*, Learning Matters.
- Nesbitt, E. (2004) *Intercultural Education: Ethnographic and Religious Approaches*, Sussex Academic Press.
- Pett, S. (gol.) (2015) *Religious Education: The Teacher's Guide*, RE Today Services.
- Rosen, M. and Young, A. (2016) *What is Humanism? How do you Live Without a God? And Other Big Questions for Kids*, Wayland.
- Smith, G. (2005) *Children's Perspectives on Believing and Belonging*, National Children's Bureau / Jessica Kingsley.
- Teece, G. (2012) *The Primary Teacher's Guide to RE*, Scholastic.
- Vaisey, G. (2017) *Canllaw ar Reoli'r Hawl i Dynnu Disgyblion yn ôl o Addysg Grefyddol*, CCYSAGauC.
- Wilson, T. (2015) *Hospitality and Translation: An Exploration of How Muslim Pupils Translate their Faith in the Context of an Anglican Primary School*, Cambridge Scholars.
- Webster, M. (2009) *Creative Approaches to Teaching Primary RE*, Routledge.
- Woodhead, L., Partridge, C. and Kawanami, H. (2016) *Religions in the Modern World: Traditions and Transformations* (3rd edition), Routledge.

5.5 Meysydd Llafur y cytunwyd arnynt yn lleol ar gyfer Addysg Grefyddol (yn adlewyrchu amrywiaeth o ddulliau)

- Barnsley: <https://www.barnsley.gov.uk/services/children-families-and-education/schools-and-learning/sacre-religious-education/agreed-syllabus/>
- Caerfaddon a Gogledd-ddwyrain Gwlad yr Haf, Bryste, Gogledd Gwlad yr Haf a Haringey (Llundain): <http://www.awarenessmysteryvalue.org>
- Birmingham: https://servicesforeducation.co.uk/files/Learning%20&%20Assessment/Subject%20Support/RE/Birmingham_Agreed_Syllabus_for_Religious_Education_2007.pdf
- Bournemouth a Poole: <https://www.bournemouth.gov.uk/childreducation/Schools/SACREdocuments/SACREdocs/Bournemouth-and-Poole-Agreed-Syllabus.pdf>
- Swydd Gaergrawnt: <https://ccc-live.storage.googleapis.com/upload/www.cambridgeshire.gov.uk/residents/working-together-children-families-and-adults/SACRE%20RE%20in%20Cambridgeshire%20agreed%20syllabus.pdf?inline=true>
- Gorllewin Swydd Gaer a Chaer: <https://www.cheshirewestandchester.gov.uk/your-council/policies-and-performance/council-plans-and-strategies/documents/Agreed%20Syllabus%20for%20Religious%20Education%20September%202013.pdf>
- Cernyw: <https://www.cornwall.gov.uk/media/9227047/Agreed-syllabus-2014.pdf>
- Cumbria: <http://www.cumbria.gov.uk/elibrary/Content/Internet/537/6381/6528/4290215573.pdf>
- Cymru (y cyfan o'r 22 Awdurdod Lleol): <http://www.wasacre.org.uk/publications/cym-syllabi.html>
- Dyfnaint, Torbay a Plymouth: <http://www.devon.gov.uk/sacre-agreed-re-syllabus-2014.pdf>
- Doncaster: <http://www.doncaster.gov.uk/services/schools/locally-agreed-syllabus-for-religious-education>

- Dwyrain Sussex:
<https://czone.eastsussex.gov.uk/media/2423/east-sussex-agreed-syllabus-june-2017.pdf>
- Swydd Gaerloyw
<http://www.lindenprimary.co.uk/wp-content/uploads/2017/11/RE-Syllabus.pdf>
- Hampshire, Portsmouth, Southampton ac Ynys Wyth:
http://re.hias.hants.gov.uk/pluginfile.php/2464/mod_resource/content/1/Living%20Difference%20III%20pdf.pdf
- Kirklees a Calderdale:
<https://learning.calderdale.gov.uk/cmhc/services/school-management/sacre/Documents/Reports%20and%20Brochures/syllabus%202014.pdf>
- Leeds: <https://www.leeds.gov.uk/docs/Leeds%20RE%20syllabus.pdf>
- Manceinion, Salford, Stockport, Tameside a Trafford:
http://www.manchester.gov.uk/downloads/download/6561/manchester_agreed_syllabus_for_religious_education
- Newham (Llundain):
<https://www.newham.gov.uk/Documents/Education%20and%20learning/ReligiousEducationSyllabus.pdf>
- Swydd Northampton:
<http://www3.northamptonshire.gov.uk/councilservices/children-families-education/schools-and-education/information-for-school-staff/curriculum-and-resources/Documents/Introduction.pdf>
- Swydd Nottingham:
http://www.bishopalexanderacademy.co.uk/images/websiteFiles/curriculum/re/agreed_syllabus.pdf
- Redbridge a Havering (Llundain): www.whybridgejun.havering.sch.uk/files.php?force&file=office/Hsis_1215_A007_Joint_Agreed_Syllabus_RED_HAV_2015_FINAL_672290498.pdf
- Sheffield:
<https://www.sheffield.gov.uk/content/dam/sheffield/docs/schools-and-childcare/sheffield%27s-education-authority/SACRE%20Agreed%20Syllabus%202014-19.pdf>
- Gwlad yr Haf: <http://amvsomerset.org.uk>
- Swydd Stafford: <http://entrust.education/Pages/Download/8E67CCC1-2091-493F-9EA3-44103D22E68B>

- Wandsworth (Llundain): http://www.wandsworth.gov.uk/downloads/file/2081/wandsworth_locally_agreed_syllabus_for_religious_education

5.6 Rhestri Sefydliadau Addysgol

- Gwasanaeth Addysg yr Eglwys Gatholig: <http://www.catholiceducation.org.uk>
- Church of England Education (National Society): <https://www.churchofengland.org/more/education-and-schools>
- Cymdeithas Cynghorau Ymgynghorol Sefydlog ar Addysg Grefyddol Cymru (CCYSAGauC): <http://www.wasacre.org.uk/cym-index.html>
- National Association of Standing Advisory Councils on Religious Education (NASACRE): <http://www.nasacre.org.uk/home>
- National Association of Teachers of Religious Education (NATRE): <https://www.natre.org.uk/>
- Peace Mala: <http://www.peacemala.org.uk>
- Plymouth Centre for Faiths and Cultural Diversity: <http://www.pcfcd.co.uk>
- PSHE Association: <https://www.pshe-association.org.uk>
- Religious Education Council of England and Wales: <https://www.religiouseducationcouncil.org.uk>
- Shap Working Party: <http://www.shapworkingparty.org.uk/resources.html>
- Ysgolion Eglwys Cymru: <http://www.churchschools.cymru.org/?lang=Cymraeg>

5.7 Rhestri Sefydliadau Eraill

- Board of Deputies of British Jews: www.bod.org.uk
- Buddhist Society: <http://www.thebuddhistsociety.org>
- Children's Rights Alliance for England: <http://www.crae.org.uk/>
- Church of Jesus Christ of Latter-Day Saints: <https://www.mormonnewsroom.org.uk>
- Churches Together in England: www.cte.org.uk

- Y Comisiwn Cydraddoldeb a Hawliau Dynol - Crefydd neu Gredo: <https://www.equalityhumanrights.com/en/religion-or-belief>
- Hindu Council UK: <http://www.hinducounciluk.org>
- Hindu Forum of Britain: www.hfb.org
- Humanists UK: <https://humanism.org.uk>
- Institute of Jainology: <http://www.jainology.org>
- Inter Faith Network (IFN): www.interfaith.org.uk
- Islamic Cultural Centre: <http://www.iccuk.org>
- Islamic Society of Britain: <https://www.isb.org.uk/>
- Jain Network: <http://www.jainnetwork.com>
- Jehova's Witnesses: <https://www.jw.org/en/>
- Jewish Leadership Council: <https://www.thejlc.org>
- Methodist Church: <http://www.methodist.org.uk>
- Muslim Council of Britain (MCB): <http://www.mcb.org.uk>
- Network of Buddhist Organisations: www.nbo.org.uk
- Network of Sikh Organisations: <http://nsouk.co.uk>
- Pagan Federation: <https://paganfed.org>
- Plant yng Nghymru: <http://www.plantynghymru.org.uk/ein-gwaith/hawliau/>
- Quakers in Britain: <http://www.quaker.org.uk>
- Runnymede Trust: <https://www.runnymedetrust.org>
- Sikh Council UK: <http://sikhcounciluk.org>
- Spiritualists' National Union: <https://www.snu.org.uk>
- Three Faiths Forum (3FF): <http://www.3ff.org.uk>
- UK Bahá'í: <http://www.bahai.org.uk>
- United Reform Church: <https://www.urc.org.uk>
- United Sikhs: <http://unitedsikhs.org>
- Zoroastrian Trust Funds of Europe: <https://www.ztfe.com>

6. Cyfeiriadau

- Ap Siôn, T., Francis, L. and Baker, S. (2007) 'Experiencing education in the new Christian schools in the United Kingdom: listening to the male graduates', *Journal of Beliefs and Values*, 28(1), tt. 1-15.
- Archdiocese of Birmingham (2018) *Framework for the Inspection of Catholic Schools*, Archdiocese of Birmingham.
http://www.bdes.org.uk/uploads/7/2/8/5/72851667/section_48_framework_january_2018.pdf
- Archdiocese of Cardiff (2010) *Section 48/50 Inspection Framework*, Archdiocese of Cardiff.
<http://www.rcadcschools.org/The%20Archdiocesan%20Section%2050%20Inspection%20Framework%202010.pdf>
- Archdiocese of Liverpool (2012) *Handbook for the Inspection of the Catholic Life and Religious Education in Primary Schools*, Archdiocese of Liverpool.
http://www.liverpoolcatholic.org.uk/userfiles_rcaol/file/CED/1_Primary%20Handbook%20%20Sept%202012.pdf
- Arweck, E. and Nesbitt, E. (2011) 'Religious education in the experience of young people from mixed-faith families', *British Journal of Religious Education*, 33(1), tt. 31-45.
- Baumann, G. (1996). *Contesting culture: discourses of identity in multi-ethnic London*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berkley, R. and Vij, S. (2008) *Right to Divide? Faith Schools and Community Cohesion*, London: Runnymede Trust.
- Breen, D. (2009) 'Religious diversity, inter-ethnic relations and the Catholic school: introducing the responsive approach to single faith schooling', *British Journal of Religious Education*, 31(2), tt. 103-115.
- Catholic Education Service (2008) *Catholic Schools, Children of Other Faiths and Community Cohesion: Cherishing Education for Human Growth*, London: CES.
https://www.catholiceducation.org.uk/guidance-for-schools/equality/item/download/7209_42c9fc43f229d55978aa08008579d616
- Catholic Education Service (2018) 'Religious Education in Catholic schools' [AR-LEIN].
<http://www.catholiceducation.org.uk/schools/religious-education/item/1002967-about-religious-education-in-catholic-schools>
- Church of England Education Office (2016) *Religious Education in Church of England Schools: A Statement of Entitlement*, Church of England.
https://www.churchofengland.org/sites/default/files/2017-10/re_statement_of_entitlement_2016_0.pdf
- Church of England / Methodist Church (2013) *Statutory Inspection of Anglican and Methodist Schools (SIAMS): The Evaluation Schedule for the Statutory Inspection of Anglican and Methodist Schools*, The National Society. https://www.churchofengland.org/sites/default/files/2017-10/siams_evaluation_schedule_2013.pdf
- Cheetham, R. I. (2000) 'Collective worship: a window into contemporary understandings of the nature of religious belief?', *British Journal of Religious Education*, 22(2), tt. 71-81.
- Colson, I. (2004) 'Their churches are at home': the communication and definition of values in four aided Church of England secondary schools'. *British Journal of Religious Education*, 26(1), tt. 73-83.
- Conroy, J.C., Lundie, D., Davis, R.A., Baumfield, V., Barnes, P.L., Gallagher, T., Lowden, K., Bourque, N. and Wenell, K.J. (2013) *Does Religious Education Work? A Multi-dimensional Investigation*, London: Bloomsbury.
- Coughlin, S. (2016) 'Muslim families sending children to Catholic schools', *BBC News 01/12/16* [AR-LEIN] <http://www.bbc.co.uk/news/education-38157812>

- Cush, D. and Francis, D. (2001) 'Positive pluralism 'to awareness, mystery and value: a case study in religious education curriculum development. *British Journal of Religious Education*, 24(1), tt.52-67.
- Davies, G. (2000) 'Worship in the Primary School: A survey of Head Teachers' Attitudes in Rural West Wales', *Research in Education*, 64(1),tt. 20-35.
- Department for Children, School and Families (2010) *Religious Education in English Schools: Non-Statutory Guidance*, Nottingham: DCSF.
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/190260/DCSF-00114-2010.pdf
- Department for Education (2013) *School Uniform: Guidance for Governing Bodies, School Leaders, School Staff and Local Authorities*, London: DfE.
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/514978/School_Uniform_Guidance.pdf
- Department for Education (2014a) *The National Curriculum in England: Framework Document*, London: DfE.
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/381344/Master_final_national_curriculum_28_Nov.pdf
- Department for Education (2014b) *Promoting Fundamental British Values as Part of SMSC in Schools Departmental Advice for Maintained Schools*. Llundain: DfE.
https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/380595/SMSC_Guidance_Maintained_Schools.pdf
- Education Act 1996 c.56.* https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/56/pdfs/ukpga_19960056_en.pdf
- Education Act 2002, c.22.* http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2002/32/pdfs/ukpga_20020032_en.pdf
- Education Reform Act 1988, c.40.*
http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/40/pdfs/ukpga_19880040_en.pdf
- Engbretson, K. (2004) 'Conversations about religious education', *Journal of Beliefs and Values*, 25(3), tt. 267-281.
- Equality Act 2010, c.15.* http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2010/15/pdfs/ukpga_20100015_en.pdf
- Erricker, C., Erricker, J., Ota, C., Sullivan, D. and Fletcher, M. (1997) *The Education of the Whole Child*, London: Cassell.
- Estyn (2017) *Llawlyfr arweiniad ar gyfer arolygu ysgolion cynradd*, Caerdydd: Estyn.
https://www.estyn.gov.wales/sites/default/files/documents/Guidance%20handbook%20for%20the%20inspection%20of%20primary%20schools%20-%202017%20cy_1.pdf
- Fancourt, N. (2017) 'Teaching about Christianity: a configurative review of research in English Schools', *Journal of Beliefs and Values*, 38(1), tt. 121-133.
- Faas, D., Darmody, M. and Sokolowska, B. (2016) 'Religious diversity in primary schools: Reflections from the Republic of Ireland', *British Journal of Religious Education*, 38(1), tt.83-98.
- Francis, L.J. and Robbins, M. (2011) 'Teaching secondary RE at faith schools in England and Wales: listening to the teachers', *Journals of Beliefs and Values*, 32(2), tt. 219-233.
- Gill, J. (2000a) 'The contribution of the act of collective worship to spiritual and moral development'. Yn Best, R. (Gol.), *Education for spiritual, moral, social and cultural development*. Llundain: Continuum. tt 106-116.
- Gill, J. (2000b). 'Approaches to collective worship in multifaith schools'. Yn Leicester, M., Modgil, C. and Modgil, S. (Goln), *Spiritual and religious education*. Llundain: Falmer. tt. 209-219.
- Guo, Y. (2015) 'Pre-service Teachers and Muslim Parents: Exploring Religious Diversity in Canadian Public Schools', *Diaspora, Indigenous, and Minority Education*, 9(3), tt. 189-204.
- Head, R. (2009) 'The experience of mormon children in English school - based religious education and collective worship', *International Journal of Mormon Studies*, 2, tt. 197-205.

- Hemming, P.J. (2015) *Religion in the Primary School: Ethos, Diversity and Citizenship*. Rhydychen: Routledge.
- Hemming, P.J. (2018) 'No Offence to God but I Don't Believe in Him': Religion, Schooling and Children's Rights', *Ethnography and Education*, 13(2): tt.154-171.
- Hemming, P.J. & Roberts, C. (2018) 'Church schools, educational markets and the rural idyll', *British Journal of Sociology of Education*, 39(4): 501-517.
- Hughes, J. (2014) 'Contact and context: sharing education and building relationships in a divided society'. *Research papers in education*, 29(2), tt.193-210.
- Ipgrave, J. (1999) 'Issues in the delivery of religious education to Muslim pupils: Perspectives from the classroom', *British Journal of Religious Education*, 21(2), tt. 80-89.
- Ipgrave, J. (2009) 'The language of friendship and identity: Children's communication choices in an interfaith exchange', *British Journal of Religious Education*, 31(3), tt. 213-225.
- Ipgrave, J. (2012) 'Relationships between local patterns of religious practice and young people's attitudes to the religiosity of their peers', *Journal of Beliefs and Values*, 33(3), tt. 261-274.
- Jackson, R. (2003) Should the state fund faith based schools? A review of the arguments. *British Journal of Religious Education*, 25(2), tt. 89-102.
- Jackson, R. (2004) *Rethinking religious education and plurality: Issues in diversity and pedagogy*. Psychology Press.
- Jackson, R. and Everington, J. (2017) 'Teaching inclusive religious education impartially: an English perspective', *British Journal of Religious Education*, 39(1), tt. 7-24.
- Jackson, R., and O'Grady, K. (2007) 'Religions and education in England: social plurality, civil religion and religious education pedagogy'. Yn: Jackson, R. Miedema, S, Weisse, W, and Willaime, J.P. (goln) *Religion and education in Europe: developments, contexts and debates. Religious diversity and education in Europe* (Bd.3). Münster: Waxmann, tt. 181-202.
- Juchtmans, G. and Nicaise, I. (2013) 'Religion and Immigration: The Acculturation Attitudes of Muslim Primary School Children Attending Flemish Schools'. Yn: Smyth, E., Lyons, M. and Darmody, M. (goln) *Religious Education in a Multicultural Europe: Children, Parents and Schools*, Basingstoke: Palgrave Macmillan. tt.132-163.
- Kaczmarek-Day, A. (2013) 'Polish children in Wales: Negotiating in school church & neighbourhood', Traethawd PhD, Prifysgol Caerdydd. <https://orca.cf.ac.uk/58697/1/PhDkaczmarek-day%20-%20ORCA%2031.03.2014.pdf>
- Kay, W. and Francis, L. (2001) 'Religious Education and School Assembly in England and Wales: what do religious minorities think?', in Heimbrock, H. G., Scheilke, C. T. and Schreiner, P. (goln) *Towards Religious Competence: Diversity as a Challenge for the Education in Europe*, Munster: LIT, tt. 117-128.
- Keddie, A. (2011) 'Framing discourses of possibility and constraint in the empowerment of Muslim girls: Issues of religion, race, ethnicity and culture', *Race Ethnicity and Education*, 14(2), tt. 175-190.
- Keddie, A. (2014) 'Students' understanding of religious identities and relations: issues of social cohesion and citizenship', *Education, Citizenship and Social Justice*, 9(1), tt. 81-93.
- Knauth, T. and Körs, A. (2011) 'The 'contextual setting approach': a contribution to understanding how young people view and experience religion and education in Europe', *British Journal of Religious Education*, 33(2): 209-223.
- Koukounaras-Liagis, M. (2011) 'Can an educational intervention, specifically Theatre in Education, influence students' perceptions of and attitudes to cultural and religious diversity? A socio-educational research', *British Journal of Religious Education*, 33(1), tt. 75-89.
- Kuusisto, A. and Kallioniemi, A. (2014) 'Pupils' views of religious education in a pluralistic educational context', *Journal of Beliefs & Values*, 35(2), tt. 155-164.
- Llywodraeth Cynulliad Cymru (2008a) *Fframwaith enghreifftiol cenedlaethol ar gyfer cyflwyno addysg grefyddol i ddysgwyr 3 i 19 oed yng Nghymru*:

<http://learning.gov.wales/docs/learningwales/publications/130426-re-national-exemplar-framework-cy-v2.pdf>

Llywodraeth Cynulliad Cymru (2008b) *Fframwaith addysg bersonol a chymdeithasol ar gyfer dysgwyr 7 i 19 oed yng Nghymru*: <http://learning.gov.wales/docs/learningwales/publications/130425-personal-and-social-education-framework-cy.pdf>

Llywodraeth Cymru (2011) *Canllawiau ar gyfer cyrff llywodraethu ar bolisiau gwisg ysgol ac edrychiad disgyblion*: <https://beta.llyw.cymru/sites/default/files/publications/2018-03/canllawiau-ar-gyfer-cyrff-llywodraethu-ar-bolisiau-gwisg-ysgol-ac-edrychiad-disgyblion-diwygiwyd-gorffnaf-2011.pdf>

Llywodraeth Cymru (2018) 'Cwricwlwm newydd i ysgolion: Beth sy'n newid?' [AR-LEIN]. <https://gov.wales/topics/educationandskills/schoolshome/curriculuminwales/curriculum-for-wales-curriculum-for-life/?skip=1&lang=cy>

Long, R. and Bolton, P. (2017) *Faith Schools in England: FAQs* (House of Commons Briefing Paper 06972), Llundain: Llyfrgell Tŷ'r Cyffredin. <http://researchbriefings.files.parliament.uk/documents/SN06972/SN06972.pdf>

Madge, N., Hemming, P. and Stenson, K. (2014) *Youth on Religion: The development, negotiation, and impact of faith and non-faith identity*, Llundain: Routledge.

Marshall, J. (2016) 'Helping children and young people build resilience through Religious Education – in the context of the Prevent duty, SMSC and British Values' [AR-LEIN]. http://web.plymouth.gov.uk/sacre_re_building_resilience.pdf

McCowan, T. (2016) 'Building bridges rather than walls: research into an experiential model of interfaith education in secondary schools', *British Journal of Religious Education*, tt. 1-10.

McCreery, E. (2005) 'Preparing primary school teachers to teach religious education', *British Journal of Religious Education*, 27(3), tt. 265-277.

McKenna, U., Neill, S., Jackson, R. (2009) Personal worldviews, dialogue and tolerance: students' views on religious education in England, yn: Valk, P., Bertram-Troost, G., Friederici, M. and Beraud, C. (Goln) *Teenagers' Perspectives on the Role of Religion in their Lives, Schools and Societies. A European Quantitative Study*, Religious Diversity and Education in Europe Series. Münster: Waxmann, tt. 49-70.

Mogra, I. (2017) 'Learning through observations: the potential of collective worship in primary schools', *Pastoral Care in Education*, 35(1), tt. 3-12.

Moulin, D. (2011) 'Giving voice to 'the silent minority': the experience of religious students in secondary school religious education lessons', *British Journal of Religious Education*, 33(3), tt. 313-326.

Moulin, D. (2015) 'Religious identity choices in English secondary schools', *British Educational Research Journal*, 41(3), tt. 489-504.

Moulin, D. (2016a) 'Reported experiences of anti-Christian prejudice among Christian adolescents in England', *Journal of Contemporary Religion*, 31(2), tt. 223-238.

Moulin, D. (2016b) 'Reported schooling experiences of adolescent Jews attending non-Jewish secondary schools in England', *Race Ethnicity and Education*, 19(4), tt. 683-705.

Muslim Council of Britain (2007) *Towards Greater Understanding: Meeting the Needs of Muslim Pupils in State Schools: Information and Guidance for Schools*, Llundain: MCB. <http://www.religionlaw.co.uk/MCBschoolsreport07.pdf>

National Association of Teachers of Religious Education (2017) 'Legal requirements: RE - Statutory requirements and curriculum information' [AR-LEIN]. <https://www.natre.org.uk/about-re/legal-requirements/>

Nesbitt, E. (2004) *Intercultural Education: Ethnographic and Religious Approaches*, Brighton: Sussex Academic Press.

Swyddfa Ystadegau Gwladol (2015) 'How religion has changed in England and Wales' [AR-LEIN]. <http://visual.ons.gov.uk/2011-census-religion/>

- Ofsted (2013) *Religious Education: Realising the Potential (Report Summary)*. Manceinion: Ofsted. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/413159/Religious_education_-_realising_the_potential_-_Report_summary.pdf
- Ofsted (2017) *School Inspection Handbook: Handbook for Inspecting Schools in England under Section 5 of the Education Act 2005*. Manceinion: Ofsted. https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/678967/School_inspection_handbook_section_5.pdf
- O'Grady, K. (2003) 'Motivation in Religious Education: A collaborative Investigation with Year Eight Students', *British Journal of Religious Education*, 25(3), tt. 214-225.
- Oliver, C. and Candappa, M. (2003) *Tackling Bullying: Listening to the Views of Children and Young People*, Llundain: DfES.
- Panjwani, F. (2005) 'Agreed syllabi and un-agreed values: Religious education and missed opportunities for fostering social cohesion', *British Journal of Educational Studies*, 53(3), tt. 375-393.
- Panjwani, F. (2014) 'Faith-schools and the religious other: The case of Muslim schools', Yn Chapman, J.D., McNamara, S., Reiss, M. and Waghid, Y. (Goln) *International handbook of learning, teaching and leading in faith-based schools*, Springer Netherlands, tt. 139-156.
- Priest, N., Walton, J., White, F., Kowal, E., Fox, B. and Paradies, Y. (2016) 'You are not born being racist, are you? Discussing racism with primary aged-children', *Race Ethnicity and Education*, 19(4), tt. 808-834.
- PSHE Association (2018) 'Curriculum guidance: how does PSHE education help schools to meet their statutory duties?' [AR-LEIN]. <https://www.pshe-association.org.uk/curriculum-and-resources/curriculum>
- Pyke, A. (2013) *Assessing and understanding young people's attitudes toward religious diversity in the United Kingdom* (Traethawd PhD, Prifysgol Warwick).
- Rawls, J. (1971) *A Theory of Justice*. Harvard: Gwasg Prifysgol Harvard.
- Revell, L. (2007) 'Student Primary teacher and their experience of religious education in schools', *British Journal of Religious Education*, 27(3), tt. 215-226.
- R (Fox) v Secretary of State for Education [2015] EWHC 3403.
- Richardson, N., Niens, U., Mawhinney, A. and Chiba, Y. (2013) 'Opting out or opting in? Conscience clauses, minority belief communities and the possibility of inclusive religious education in Northern Ireland', *British Journal of Religious Education*, 35(3), tt. 236-250.
- Schihalejev, O. (2013) 'Religious Education influencing students' attitudes: a threat to freedom?', *Religion and Education*, 40(1): 20-34.
- Scourfield, J.B., Gilliat-Ray, S., Khan, A. and Sameh, O. (2013) *Muslim Childhood: Religious Nurture in a European Context*, Rhydychen: Gwasg Prifysgol Rhydychen
- Short, G. (2002) 'Faith-based schools: a threat to social cohesion?' *Journal of Philosophy of Education*, 36(4), tt. 559-572.
- Short, G. and Lenga, R., A. (2002) 'Jewish primary schools in a multicultural society: responding to diversity?', *Journal of Beliefs and Values*, 23(1), tt. 43-54.
- Smith, G. (2005) *Children's Perspectives on Believing and Belonging*, Llundain: Y National Children's Bureau ar ran y Joseph Rowntree Foundation.
- Smith, G. and Smith, S. (2013) 'From values to virtues: An investigation into the ethical content of English primary school assemblies', *British Journal of Religious Education*, 35(1), tt. 5-19.
- Taylor, J., Ayoun, S., and Moussa, F. (2014) 'The Hijab in Public Schools', *Religion and Education*, 41(1), tt. 16-30.
- Turner, R. (2017) 'Muslim parents sending their children to Christian schools to prepare them for 'life in modern Britain'', *The Telegraph* 20/02/17 [AR-LEIN]. <http://www.telegraph.co.uk/education/2017/02/20/muslim-parents-send-children-christian-schools-toprepare-life/>

- Watson, J. (2004) 'Educating for citizenship: The emerging relationship between religious education and citizenship education', *British Journal of Religious Education*, 26(3), tt. 259-271.
- Watson, J. (2010) 'Including secular philosophies such as humanism in locally agreed syllabuses for religious education', *British Journal of Religious Education*, 32(1), tt. 5-18.
- Weller, P., Purdam, K., Ghanea, N. and Cheruvallil-Contractor, S. (2015) *Religion or Belief, Discrimination and Equality: Britain in Global Contexts*, Llundain: Bloomsbury. tt. 83-120.
- Welply, O. (2017) 'I'm not being offensive but...': intersecting discourses of discrimination towards Muslim children in school', *Race Ethnicity and Education*, 21(3), tt.370-389.
- Whittaker, C.R., Salend, S. and Elhoweris, H. (2009) 'Religious Diversity in Schools', *Intervention in Schools and Clinic*, 44(5), tt. 314-319.
- Wilson, T. (2015) *Hospitality and Translation: An Exploration of How Muslim Pupils Translate their Faith in the Context of an Anglican Primary School*. Cambridge Scholars Publishing.
- Yr Eglwys yng Nghymru (2014) *Arolygiad Statudol Ysgolion yr Eglwys yng Nghymru dan Adran 50 Deddf Addysg 2005 (a adnabyddir hefyd fel Arolygiad Gwella)*, The National Society.
http://www.churchschools.cymru.org/res/files//Diocese/GWELLA/Inspection_Documents_Welsh/Gwella_Framework_05.08.13_CYMRAEG.doc
- Zilliacus, H. and Kallioniemi, A. (2016) 'Secular ethics education as an alternative to religious education – Finnish teachers' views', *Journals of Beliefs and Values*, 37(2), tt. 140-150.

7. Cydnabyddiaethau

- Lis Aslin – Cadeirydd Llywodraethwyr, Ffederasiwn Ysgolion Eglwys Maelor, Wrecsam
- Carolyn Ault – Cynrychiolydd Bahá'í, CYSAG Henffordd, Cynrychiolydd Ffydd mewn Ysgolion Lleol
- Christine Abbas – Cydlynnydd Materion Cyhoeddus Cymru, Ffydd Bahá'í, CYSAG Blaenau Gwent
- Abigail Beacon – Pennaeth, Ysgol Gynradd yr Eglwys yng Nghymru y Santes Monica, Caerdydd
- Hayat Benkorichi Graoui – Myfyriwr Ymchwil, Prifysgol Caerdydd
- Lat Blaylock – Golygydd ac Ymgynghorydd RE Today a Swyddog Prosiectau NATRE, RE Today Services
- Nicolette Bryan – Cynorthwy-ydd Effaith Ymchwil, Prifysgol Caerdydd
- Ann Cardwell-Rawlinson – Cydlynnydd AG, Ysgol Gynradd Milton Park, Weston-super-Mare, Gogledd Gwlad yr Haf
- Claire Clinton – Cynghorydd AG i Fwrdeistref Newham, Llundain (ALI ac Ysgolion), RE Matters
- Luke Donnellan – Pennaeth Addysg, Humanists UK
- Christopher Dye – Cynorthwy-ydd Effaith Ymchwil, Prifysgol Caerdydd
- Sion Elis – Cydlynnydd AG, Ysgol Gynradd Gymraeg Llwynderw, Abertawe
- Janis Ellis – Cydlynnydd AG, Ysgol Gynradd Yr Eglwys yng Nghymru Dewi Sant, y Bont-faen, Bro Morgannwg
- Victoria Fletcher – Arweinydd AG, Ysgol Gynradd yr Eglwys yng Nghymru y Santes Monica, Caerdydd
- Michael Gammage – CYSAG Windsor a Maidenhead
- Christopher Gascoigne – Pennaeth Dros Dro, Ysgol Gynradd yr Eglwys yng Nghymru Sant Paul, Caerdydd
- Fay Green – Pennaeth, Ffederasiwn Ysgolion Eglwys Maelor, Wrecsam
- Araf Haq – Cadeirydd y Llywodraethwyr, Ysgol Gynradd yr Eglwys yng Nghymru Sant Paul, Caerdydd
- Wendy Harrison, Cynghorydd AG Ymgynghorol, Cyngor Dinas Caerlŷr, ac Ymgynghorydd AG, Cyngor Swydd Lincoln
- Ken Johnson – CYSAG Swydd Nottingham ac RS Resources
- Libby Jones – Aelod Gweithredol ac Ysgrifennydd Cynorthwyol, Cymdeithas CYSAGau Cymru
- Vikki Jones – Swyddog Cau'r Bwlch, Gwasanaeth Cyflawniad Lleiafrifoedd Ethnig a Theithwyr Caerdydd
- Aleksandra Kaczmarek-Day – Myfyriwr Gradd Ymchwil Doethurol, Prifysgol Caerdydd
- Jonathan Marshall BME – Ymgynghorydd a Hyfforddwr, CYSAG a'r Centre for Faiths and Cultural Diversity Plymouth
- Iain Palmer – Cydlynnydd AG, Ysgol Gynradd John Clifford, Beeston, Nottingham
- Vanessa Parselle – Cydlynnydd AG, Ysgol Gynradd Evenlode, Penarth, Bro Morgannwg
- Ed Pawson – Aelod Gweithredol Cenedlaethol, National Association of Teachers of Religious Education
- Abyd Quinn-Aziz – Uwch Ddarlithydd mewn Gwaith Cymdeithasol, Prifysgol Caerdydd
- Jayne Reardon – Swyddog Cau'r Bwlch, Gwasanaeth Cyflawniad Lleiafrifoedd Ethnig a Theithwyr Caerdydd
- Jennie Roberts – Cydlynnydd AG ac Arweinydd Rhwydwaith, Ysgol Gynradd Broadoak, Manceinion
- Jonathan Scourfield – Athro Gwaith Cymdeithasol, Prifysgol Caerdydd
- Mike Still – Pennaeth Cynorthwyol a Chaplan Lleyg, Ysgol Quanton Hall, Harrow, Gogledd Llundain
- Barbara Taylor – Ysgrifennydd, National Association of Small Schools
- Philip Thomas – Athro AG, Ysgol Iau Queen Elizabeth's Hospital, Clifton, Bryste
- Matthew Vince – Myfyriwr Ymchwil, Prifysgol Caerdydd
- Julie Walker – Cydlynnydd AG, Partrington CE Primary Academy, Hull
- Janine Waring – Pennaeth, Ysgol Gynradd John Clifford, Beeston, Nottingham

School of
Social Sciences

Ysgol y Gwyddorau
Cymdeithasol

ISBN: 978-1-908469-17-5